

DE BONGARD

TIJDSCHRIFT VAN HEEMKUNDEVERENIGING
"DE BONGARD"
SIMPELVELD - BOCHOLTZ

JAARGANG 19

NUMMER 2

JUNI 2007

COLOFON

Eindredactie en vormgeving:

P.H.J.Janssen

Adres voor kopij en reacties:

mevr. M. Vliex-Hensgens
Stationstraat 3d
6369 VG Simpelveld
tel. 045 - 544 10 74

ISSN 1383 - 9896

INHOUD

Inhoudsopgave	25
In Memoriam Werner Strolenberg	26
Bokkenrijders believeu België (9)	27
Vader en zoon Kevers (7)	44
Activiteitenprogramma	48
Een wegekruis aan de Markt	49

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het artikel ligt bij de auteur(s).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, via magnetische media of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Dit tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en is **gratis voor leden** van "De Bongard". De kosten voor het **lidmaatschap van "De Bongard" bedragen € 14,- per jaar.**

Aanmelden voor een abonnement (lidmaatschap) kan op ons adres:

Secretariaat De Bongard, Postbus 21009, 6369 ZG Simpelveld of via onze website www.debongard.nl

Bankrek.: Rabobank nr. 115103406. Girorek.: 276159

IN MEMORIAM

WERNER STROLENBERG

Op zaterdag 2 juni jongstleden bereikte ons het bericht van het overlijden van ons zeer gewaardeerd lid Werner Strolenberg. Groot was onze verslagenheid.

Werner was vanaf het begin lid van onze vereniging. Ook was hij lid van de sectie Dialect. Daar was hij een van de drijfveren. Met onverdroten ijver was hij degene die dialectwoorden verzamelde ten behoeve van de dialectwoordenlijst "Zumbó Diksiejoneer". Tien jaar lang werd er door een werkgroep aan deze dictionaire gesleuteld en mede dank zij hem tot een goed einde gebracht. Hiervoor ontving hij ook een eerbetoon van de "Willem Kohl Stichting".

Werner was een perfectionist: "beter dan goed" was voor hem vaak: "nog niet goed genoeg" en kon hij zich opwinden voor een verkeerd gebruikte "j" in een Simpelvelds woord waar een "g" hoorde te staan. Want Simpelveldenaar was hij in hart en nieren.

Daarnaast was hij een ras-humorist. Altijd in voor een grap of een "wiets". Op onnavolgbare wijze wist hij met zijn voordrachten jarenlang inhoud te geven aan de dialectavonden en liet hij menigeen de lachtranen over de wangen lopen. Tot in zijn laatste uren liet hij met zijn humoristische opmerkingen iedereen in zijn omgeving versteld staan van zijn realiteitszin. Zijn lijfspreuk was: "Deë nüks hat, is 't zelve sjoot".

Niettegenstaande zijn uitzichtloze situatie was hij in staat iedereen die hem met een zwaar gemoed kwam bezoeken binnen de kortste keren op zijn gemak te stellen en met een kwinkslag alle droefgeestigheid weg te poetsen.

Veertien weken lang heeft hij nog mogen doorbrengen in zijn buitengewoon "warme" thuisomgeving, waar Lieske en zijn kinderen hem met alle mogelijke zorg en aandacht omringden en waar hij zichtbaar dankbaar voor was.

Wij zijn een groot vriend kwijtgeraakt, maar zijn dankbaar dat we hem in dit leven mochten ontmoeten. Hij zal steeds in onze gedachten blijven.

Onze diepe gevoekens van medeleven gaan uit naar Lieske, de kinderen en de kleinkinderen, die in hem een heerlijke man, een prachtige vader en een bewonderenswaardige opa hebben verloren.

Wij wensen hen bijzonder veel sterkte bij het verwerken van dit schrijnend verlies.

Het Bestuur.

BOKKENRIJDERS BELIEVEN BELGIË (9)

door Hans Hermans

In eerdere afleveringen maakten wij kennis met de Gulden Sporenslag (1302), Gouden Stad (1346) en de Gouden Bul (1356). Deze keer komt Filips de Goede aan de beurt, die het behaagde om in 1430 de versierselen behorende bij de Orde van het Gulden Vlies aan zich zelf en aan zijn vertrouwelingen te verlenen. Filips (1396-1467) stond in adellijke kringen bekend om zijn weelderige feesten en toernooien. Onder zijn regering kwam Bourgondië tot grote bloei, maar 'goed' was Filips als het in zijn kraam te pas kwam.

Hoofdstuk VIII

Filips de Goede

8.1. Bourgondië (ver)trouwde Holland

8.1.1. Filips' vlegeljaren

In hoofdstuk VII konden we lezen, dat tijdens de *dubbele bruiloft* te Kamerijk, het toch al gemêleerde genenpakket van Bourgondië, verder vermengd werd met dat van Holland-Beieren. Het huwelijk tussen Jan zonder Vrees (1371-1419) van Bourgondië met Margaretha (1363-1423) gravin van Holland, hertogin van Beieren-Straubing, was het belangrijkste van de twee trouwpartijen. Dit paar mogen we de stamouders van de *Bourgondische Nederlanden* noemen, want uit die verbintenis werd **Filips de Goede** op 31 juli 1396 in Dijon geboren. Hij werd opgevoed door de beste professoren en officieren. Door voortdurend oorlog te voeren, ook met familieleden, kreeg Bourgondië een grote omvang. Onder Filips zou het gebied nog groter worden en pas na 1661 werd het verdeeld tussen 'Noord' en 'Zuid', tussen protestanten en katholieken.

(RIPH5 Later zou het gebied verdeeld worden tussen Nederland en België. De verwachtingen van de idealistische en revolutionaire Bokkenrijders bleken eerst onmogelijk, maar in de praktijk geen idee-fixe te zijn.)

8.1.2. Aken sidderde

Filips huwde drie keer. Op dertienjarige leeftijd, trouwde hij met Michelle van Frankrijk. Het huwelijk duurde van 1409 tot 1422. Van 1424 tot 1425 was hij met Bonne

van Artesië getrouwd en vanaf 1430 tot aan zijn dood in 1467 met Isabella van Portugal, bij wie hij een zoon verwekte.

Op 10 september **1419** werd zijn vader, Jan zonder Vrees, koelbloedig vermoord en werd Filips, hertog van Bourgondië, heerser over de gebieden: Vrijgraafschap Bourgondië (Franche-Comté), Artesië (Artois) en Vlaanderen. Aken, een belangrijke stad van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie sidderde en beefde. Zou de nieuwe hertog, in zijn expansiedrift ook hun stad veroveren? Nog in datzelfde jaar begon men in Aken met de aanleg van een *Landgraben*. Van **1419** tot **1453** werd aan deze ca 70 km lange defensieve greppel gewerkt. Hieraan werd reeds eerder aandacht besteed.

8.1.3. Locus werd fructus

In hoofdstuk 7.7.4. kwam de *Landgraaf* van de gemeente Landgraaf aan de orde. Naar aanleiding van een paar vragen, zullen we er nu even aandacht aan besteden. Het is de circa 22 km lange ringgreppel op de Brunsummer- en Teverener Heide, die ook buitengebieden van Schinveld (Onderbanken) en Abdissenbosch (Landgraaf) raakt. De *Heringsweg* in de gemeente Onderbanken verwijst naar die landgreppel en de in 1982 opgerichte gemeente Landgraaf is naar die greppel genoemd. Maar er ontstond veel verwarring, toen in 1986 de omliggende plaatsen Abdissenbosch, Kakert, Nieuwenhagen, Rimburch, Ubach over Worms en

Waubach, allemaal 'Landgraaf' genoemd werden.

Terug naar die greppel, die veel ouder is dan de Landgraaf van Aken. In de loop der eeuwen heeft hij veel synoniemen verzameld: Landgraaf, Landgreppel, Landweerring, Heerring (Hering), Ringwal, Weerring en Römerwall zijn allemaal namen voor een droge gracht, die ooit onderdeel was van een defensief stelsel. De greppel was ongeveer 250 cm diep en tien tot twintig meter breed. De laterale wallen werden met doorndragende struiken beplant, waarvan de zijtakken in elkaar gevlochten werden. Op deze wijze was de greppel voor mens en dier ondoordringbaar. Natuurlijk bevonden zich hier en daar doorgangen, die echter tegen de avond door middel van een deurboom, slagboom of valdeur, al dan niet voorzien van schuifijzer (strijkijzer), grindel (grendel) of bijthaan (snaphaan), afgesloten werden. Over het ontstaan van de circa 22 km lange greppel, bestaan meer hypothesen dan ons lief zijn en iedere heemkundige denkt, dat hij het gelijk aan zijn zijde heeft. Volgens de ene versie is de greppel uit de prehistorische tijd, volgens een andere uit de Romeinse. Daarmee niet genoeg, want er zijn ook mensen, die weten dat dit systeem uit de vroege middeleeuwen stamt en als het ware een grens vormde tussen het gebied van de hertogen van Brabant enerzijds en de 'roofriders' van Gulik anderzijds. De toponiemen Landgraaf en Heerring worden nog steeds gebruikt. De gemeente Landgraaf ontleende haar naam aan deze greppel, maar in Schinveld werd de *Heerring* het slachtoffer van woorderosie. Uit *Heerring* ontstond het toponiem 'Hering'.

Het gebeurde vroeger wel eens vaker, dat een *vleknaam (locus)*, tevens gebruikt werd als *plaatsnaam (toponiem)*, om dan op een later tijdstip tevens als *familienaam (nomen gentile)* en eventueel als naam van een *sippe, coterie* of *klied (societas)* gebruikt te worden.

In de buurt van de landgreppel van Brunssum, Schaesberg en Schinveld kunnen we het verschijnsel *locus->toponiem->nomen>gentile>societas>negotium* goed

vervolgen. De op dit heidegebied gelegen ca. 22 km lange greppel, die volgens sommige heemkundigen het oudste archeologische monument van Limburg is, werd meestal *Heerring* of *Heerring (locus)* genoemd. Dat was in Schinveld aanleiding om er een straat naar te noemen met de naam *Heringsweg (6451 BP)*. De familie *Herings (genitief van Hering)*, ontleende haar familienaam (*nomen gentile*) aan de Heerring of aan de Heringsweg en in die plaats wonen tegenwoordig vijf gezinnen met die familienaam. Daarbij komt, dat de bewoners van *D'n Haeringerwaeg* in Schinveld, een zeer hechte gemeenschap (*societas*) vormen. Daarmee niet genoeg, want op het Streepkruis in Schaesberg bevindt zich een hotel (*negotium*) met de naam 'De Landgraaf'. Stel dat de eigenaar, in eigen regie, bier zou brouwen of jenever stoken met de naam 'Landgraaf', dan zou hieraan zelfs een *fructus* toegevoegd kunnen worden. Op het Drielandpunt bij Vaals is de *fructus* inmiddels realiteit. Daar wordt in de buurt van de *Drie Stenen* een bijzonder biertje geserveerd met de zeer toepasselijke naam '3 Schting'. Om dit onderwerp met een waargebeurde anekdote af te sluiten nog het volgende. Toen ik hier met nog twee wandelvrienden drie biertjes bestelde, riep de ober naar binnen: 'Ici trois dreej sjting !' (...)

8.1.4. Filips de Zelfverzekerde

Na dit intermezzo terug naar Filips de Goede, die in 1420 een bondgenootschap, *Verdrag van Troyes*, sloot met de Engelse koning Hendrik V, waarbij Filips in zijn 'goedheid', Hendrik V als erfgenaam van de Franse koning Karel VI en als regent van Frankrijk erkende. Aan de kant van Hendrik VI bestreed hij vervolgens Karel VII tijdens de *Honderdjarige Oorlog*.

Aken leefde op, maar Frankrijk voelde nattigheid. Engeland was immers door de *Honderdjarige Oorlog* in een vete met Frankrijk verwickeld geraakt en door het Engels-Bourgondisch bondgenootschap werd de toestand nog ernstiger.

Om het beoogde doel in Nederland te bereiken, hoopte hij een beroep te kunnen

doen op zijn neef Jan IV, hertog van Brabant, de echtgenoot van zijn nichtje Jacoba van Beieren, gravin van het gewest Holland-Zeeland-Henegouwen. Maar deze innige familierelatie was geen garantie voor de toekomst van Bourgondië, omdat de jeugdige en joviale Jacoba haar huwelijk met de boertige Brabander niet zag zitten. Jacoba verruilde hem in **1420** voor een Engelse prins, die dolgraag graaf van het gewest Holland-Zeeland-Henegouwen wilde worden. In **1421** verkocht de kinderloze Jan, markgraaf van Namen, zijn soevereine rechten aan Filips de Goede. Toen graaf Jan negen jaar later overleed, kon Filips de Goede ook dat graafschap aan zijn rijk toevoegen.

8.1.5. Graaf van Limburg

Tussendoor 'verkeeg' hij in **1428** op slinkse manier, van zijn nichtje, Jacoba van Beieren, de drie belangrijke graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen. Daarmee kreeg Filips, onbewust en ongewild, steun van de *Kabeljauwen*, omdat de *Hoeken* aan de kant van de graaf van Holland stonden. Toch maakte Filips een einde aan de langdurige strijd tussen Kabeljauwen en Hoeken. Filips eiste dat de wederzijdse scheldnamen *Houck* en *Cabeljau* voortaan niet meer gebruikt mochten worden. In de 'Verzoenings-overeenkomst van Delft' van 3 juli 1428, werd bepaald, dat Jacoba zich weliswaar *gravin van Holland* mocht noemen, maar dat Filips de Goede het voor het zeggen had in het gewest Holland-Zeeland-Henegouwen. Hij veranderde het instituut *Raad van Holland* in *Hof van Holland*, met *stadhouder* Filips als voorzitter. Dit Hof had ook een justitieel karakter en er werden misdadigers berecht. In **1427** overleed Jan IV van Brabant en werd opgevolgd door zijn broer Flip van Sint-Pol. Maar die stierf zonder nakomelingen in 1430 en er waren veel meer gegadigden en erfgenamen dan de *Staten van Brabant* lief was. Een beetje in het nauw gedreven, gaf men er in **1430** de voorkeur aan het bestuur over te laten aan Filips de Goede, die vanaf dat moment officieel hertog van Brabant en graaf van Limburg was. Feitelijk werd Brabant reeds in 1383

door Bourgondië bestuurd. Tijdens de *Slag bij Baesweiler* (22 augustus 1371), werd Wenceslaus van Luxemburg, de eega van Johanna van Brabant, gevangen genomen en stierf in 1383. Johanna had contacten met haar neef Filips de Stoute (1342-1404) van Bourgondië, die Brabant door een ruwaard besturen liet. Waarschijnlijk stond toen ook Limburg reeds onder Bourgondische invloed.

De sprookjesachtige weelde, aan het hof van Filips de Goede was in heel Europa bekend. Om het te onderhouden, waren karrenvrachten geld nodig, maar daarvoor zorgden de welvarende Nederlandse gewesten. Toen ook in Holland, voorlopig, aan het gekibbel tussen *Hoeken en Kabeljauwen* een einde kwam, kwam ook dat gewest opnieuw tot bloei.

8.2 Gulden Vlies

8.2.1. Huwelijk en Binding

Een bijzonder jaar was **1430**, toen Filips op 10 januari in het huwelijk trad met Isabella van Portugal en bij die gelegenheid de zeer exclusieve onderscheiding *Ordre de la Toison d'Or* instelde. In zijn Vlaamse en Hollandse gebieden is die hoge onderscheiding beter bekend met de naam *Orde van het Gulden Vlies*.

In zijn Franstalige gebieden werd hij *Philippe l'Assuré* (Filips de Zelfverzekerde of Filips de Soevereine) genoemd. Natuurlijk ook *Philippe le Bon*.

Inmiddels had zijn gebied de omvang van een koninkrijk, maar het bleef een hertogdom...

Zijn gezag reikte van West-Friesland in het noorden tot Artesië in het zuiden, van Vlaanderen in het westen tot Zwitserland in het oosten. Hij verleende bevriende edellieden hoge ambten en belastte die mannen met eervolle diplomatieke opdrachten. Natuurlijk wilde hij ook 'goede vriendjes' blijven met de clerus en nam geestelijke heren in dienst als adviseurs. Van de andere kant beloonde de geestelijkheid hem met kerkelijke beneficiën.

Het symbool van de *Orde van het Gulden Vlies* is een kleine gouden vacht van een

ram met kop en poten, door een ring gehaald, waaraan de *Bourgondische Briquette* bevestigd is. Dit onderdeel, wordt bij ons meestal ‘vuurslag’ genoemd. Het is een ijzeren staafje, dat samen met een vuursteentje een vonk kon veroorzaken, waarbij met enig geluk een stukje tondelzwam vuur kon vatten. Ram en vuurslag hangen aan een gouden ketting, die uit 52 schakels bestaat. Door deze orde wist Filips de hoge adel voor zich te winnen en, wat veel belangrijker was, aan zich te ‘binden’. Enerzijds beloofde hij, met die decoratie, zijn ondergeschikten, anderzijds verplichtte hij die mensen om met hem een ‘binding’ aan te gaan. De zogenaamde *Vliesridders* hadden een stem bij alle belangrijke beslissingen van de heer van Bourgondië, bijvoorbeeld tijdens de vergaderingen van de *Algemene Staten* (later Staten-Generaal). Naarmate Bourgondië groter werd, werd ook de prestigieuze onderscheiding door de evidente adel fel begeerd. In het Preusbos van Moresnet/Kelmis staan ook nu nog een dozijn historische demarcatiestenen uit de tijd van de Habsburgers. Daar staan negen stenen voorzien van een St. Andreaskruis, het attribuut van de patroonheilige van het Huis Habsburg. Op slechts één grote steen uit 1615 staat de *vuurslag* samen met het *gulden vlies*, op een andere steen staat een *vuurslag*. In die tijd behoorden wij weliswaar bij Spanje, maar ook daar was die onderscheiding van grote waarde.

8.2.2. Spaanse- en Oostenrijkse tak

Het was in die tijd gebruikelijk, dat de hoge adel belangrijke onderscheidingen mocht dragen. Filips de Goede was de grootmeester van de *Orde van het Gulden Vlies*, een sociëteit die aanvankelijk uit dertig ridders en vier officieren: een kanselier, een griffier, een schatbewaarder en een wapenmeester bestond. In 1516 werd het aantal ridders uitgebreid naar vijftig. De landsheer van Bourgondië (later Habsburg), was hoofd van de Orde en liet zich met *Grootmeester* aanspreken. Eerst Filips de Goede, vanaf 1467 zijn zoon Karel (de Stoute) van Bourgondië (1433-1477), vervolgens in

1473 Maximiliaan van Oostenrijk (1459-1519), die in de Duitse landen om de een of andere reden ‘*der letzte Ritter*’ genoemd wordt. Hij stierf op zijn lievelingsburcht Wels op 12 januari 1519 en zijn laatste wens was, dat na zijn dood de haren geknipt en de tanden getrokken moesten worden.

In 1478 ging het leiderschap over aan zijn zoon Filips de Schone (1478-1506). Blijkbaar werd hij reeds bij zijn geboorte grootmeester?! Ordeleden ontvingen van de paus het voorrecht om in de slaapkamer van hun paleis een H. Mis bij te wonen. De zeden en gebruiken van de ‘ridders’ kennende, hadden ze daaraan waarschijnlijk weinig behoefte.

Daarna kwam de ‘*Heer der Nederlanden*’ Karel V (1500-1558) en later diens zoon Filips II (1527-1598) aan de beurt. Voor hem was het van groot belang, om de protestantse Willem van Oranje (1533-1584) aan zich te ‘binden’, zodat Willem in 1556 ridder in de *Orde van het Gulden Vlies* werd. Door de oorlog tegen Frankrijk, gaf Filips II, Willem van Oranje veel belangrijke diplomatieke opdrachten. Daardoor leerde hij de grote leiders van Europa kennen.

Het zou veel te ver voeren om nog meer namen van ridders te noemen, maar één naam mogen we niet vergeten. In 1732 werd ‘*der Jäger aus Kurpfalz*’ Ferdinand Adolph Reichsgraf von Plettenberg und Wittem (1690-1737) benoemd tot ridder in de *Orde van het Gulden Vlies*. Hij is de bouwheer, door wiens stimulatie in 1732 begonnen werd met de barokke verbouwing van kasteel Neubourg in Gulpen, 1733 voltooiing van het Kapucijnenklooster te Wittem en 1736 van de Sint Agathakerk te Eys. Architect was de bekende barokbouwmeester Johann Conrad Schlaun (1695-1773), die bekende paleizen in Nordkirchen 1734, bisschoppelijk paleis Münster 1773 (Münsterland) en Augustusburg Brühl 1728 (Rijnland) bouwde.

8.2.3. Trots op nep...

Voor de adel, tevens hoofd van de militaire macht, was het een grote eer om gedecoreerd te worden. Wel moesten op zij

op het slagveld hun best doen. Hieraan is niet veel veranderd, ook nu nog zijn onze opperofficieren, uitgedost met gouden tressen en kleurige lintjes, zelfs als de *Grebbeberg* nu historie is.

(RIPH5 Net zoals de Bokkenrijders uitkeken naar een vrij land waar ze als vrije mensen behandeld zouden worden, zo keek ook *d'r Kölsch*, de Duitse 'Rijnlander' par excellence, uit naar een gebied waar hij *Religion, Brauchtum und Tradition* vrijelijk zou mogen uitoefenen. Helaas, het 'Weense Congres' had ook met de Rijnlander geen erbarmen. In 1815 kwam het Duitse Rijnland onder Pruisisch gezag. Volgens de Keulse bevolking waren de Pruisen weliswaar *gründlich*, maar marcheerden zonder *humor* door het leven. Keulse *Vastelovvendsjecke* hadden op 10 februari 1823 de brutaliteit om het Pruisisch militarisme door middel van nagemaakte uniformen en neponderscheidingen te persifleren of belachelijk te maken. Net als echte officieren zijn *Rijnlandse* carnavallisten trots op hun neponderscheidingen.)

8.2.4. Gulden Vlies en Rolling Stones

Door de *Orde van het Gulden Vlies*, werd het leiderschap van Filips de Goede gekoppeld aan de volgzaamheid van zijn ridders. Maar het dragen van onderscheidingen begon al veel eerder. Reeds in 1099 droegen ridders van de *Orde van Jeruzalem* een wit Lateins kruis op hun zwarte uniformmantels. Ridders van de *Orde der Tempeliers* droegen sinds 1128 een rood kruis (op wit) en de ridders van de *Orde van Malta* sinds 1150 een wit achtpuntig kruis (op rood). De *Duitse Orde* is sinds 1198 bekend door een zwart kruis (op wit). Zwart en wit zijn door de eeuwen heen Duitse en Pruisische kleuren gebleven.

In Denemarken bestond de *Orde van de Olifant*, in Frankrijk de *Orde van de Heilige Geest*, in Hongarije de *Orde van de Heilige Stefanus* en in Engeland werd reeds in 1348 de *Orde van de Kousenband* ingesteld.

De *Orde van het Gulden Vlies* werd een geduchte tegenhanger van alle bekende onderscheidingen en benadrukte de

gelijkwaardigheid met de andere Europese orde- en vorstenhuizen. In 1456, tweehonderd jaar na de bouw van de Ridderzaal, kwamen de ridders van de *Orde van het Gulden Vlies* naar Den Haag voor hun negende bijeenkomst. Voor Den Haag was het iets nieuws; een indrukwekkende ridderstoet vergezeld door honderden schildknapen. De acht eerdere bijeenkomsten vonden plaats in de toen bekende steden Mons (Bergen), Lille (Rijsel), Brussel en Brugge.

Deze bijeenkomst in Den Haag stelt duidelijk, dat Den Haag, in die tijd, niet zo maar een dorp was, doch een plaats met aanzien, zelfs als er rond de plaats geen muren en wallen waren. Wel bestond er de Gevangenpoort, maar die poort maakte deel uit van het Binnenhof. De plaatselijke VVV schreef een paar jaar geleden: De ridders van het *Gulden Vlies* waren belangrijke bezoekers maar zeker niet de belangrijkste, want popsterren zoals Rolling Stones en Beatles waren ook hier (...)

8.2.5. Tot de 'Orde' roepen

In de kerk Sint Baaf te Gent, kunnen we ook nu nog de wapenschilden uit het midden van de 16^e eeuw van het ordekapittel bewonderen. Toen de hertog van Alva in 1567 de graven van Egmond en Horn door de *Raad van Beroerten* liet berechten, protesteerde de Orde van het Gulden Vlies, maar de macht van Alva was sterker dan het recht van de Orde.

Toen de Spaanse koning Karel II in 1700 stierf en naar aanleiding daarvan de Spaanse Successieoorlog uitbrak, kwam ook de Orde van het Gulden Vlies in het gedrang. Zowel het (nieuwe) Spaanse koningshuis der Bourbons, alsook het Oostenrijkse Huis Habsburger eisten de Orde voor zich op. Ferdinand, een broer van Karel V, nam zich toen (ook) het recht om ridders te benoemen. Op deze wijze ontstond er naast de *Spaanse tak* ook de *Oostenrijkse tak* van de Orde. De Spaanse en Oostenrijkse kanselarijen konden het niet eens worden, maar de oplossing kwam vanzelf. In 1705 stierf de Spaanse tak van de Habsburgers uit. Doch precies een eeuw

later, nam Spanje weer de vrijheid om onderscheidingen met een *Gulden Vlies* te verlenen.

Het hoofd van de huidige Oostenrijkse tak is een afstammeling van de Oostenrijkse keizer, Otto von Habsburg, die uitsluitend RK-gelovigen van hoogadelijke afkomst in de Orde opneemt.

Dragers van deze hoge onderscheiding stonden boven de Wet en konden uitsluitend door hun ordebroeders 'tot de Orde' geroepen worden. Het is bekend dat Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren, door zijn collega's gekapitteld werd, omdat hij vloekte als een ketter.

8.2.6. Het Gouden Oosten

Na de mentale overwegingen van Filips de Goede ten aanzien van de *Orde van het Gulden Vlies*, kijken we ook even naar de oorsprong van die 'vacht'. Filips koos de vacht van een ram, omdat Vlaanderen zijn welvaart aan wol te danken had. Maar Filips had nog iets met 'goud'. Het is nog steeds niet duidelijk of de Kruistochten naar het Heilige Land bedoeld waren om ziertjes te winnen of om vreemde landen te plunderen. Inmiddels is bekend dat onze 'Kruisridders' in het *Heilige Land*, alles meenamen wat waarde had. Ook Filips wilde best schatten vanuit het *Gouden Oosten* naar het 'beschaaft' Europa vervoeren.

Herhaaldelijk nam Filips zich voor op kruistocht te gaan, maar het is er nooit werkelijk van gekomen. In 1441 en andermaal in 1462 rustte hij een vloot uit om oorlog te voeren tegen de Turken, maar gaf er zelf de voorkeur aan om thuis te blijven... Wat bezielde hem om in 1454, tijdens het hoffeest 'le *Banquet du Faisan*', plechtig het kruis op te nemen? Verder dan Regensburg is hij niet gekomen... Waarschijnlijk was hij getraumatiseerd door *De val van Constantinopel*. In Rochefort, toen graafschap Namen, beweert men dat hun Jean II de Berleau, die op de imposante waterburcht Lavaux-Sainte-Anne woonde, in 1454 van Filips de opdracht kreeg om samen met andere Maas- en Rijnlanders, Constantinopel, de stad, die in handen van de Turken gevallen was, te

heroveren. Maar Maas- en Rijnlanders hebben gemeen, dat ze voor dit soort karweitjes niet te porren zijn. Dat merkte Jean II, toen hij in het Rijnland 'kruisridders' ronselde. De eerste zei: "*Wat wils'te maache?*" Vervolgens trommelde die een groep werkloze huurlingen bij elkaar en zei: "*'t Is wie 't is en 't kumt wie 't kumt!*" Op weg naar het Heilige Land maakte hij heel vaak pauze en dacht: "*Kums'te huuj nit, kums'te morje!*" En toen hij met zijn leger veel te laat in Constantinopel arriveerde wist hij heel zeker: "*'t Hat noch ummer jót jejangel!*" en tegen zijn mannen zei ie: "*De hoopzaach is't hets is jót!*", waarna de meute terug naar het Rijnland trok... De mannen hadden thuis heel wat te vertellen, in tegenstelling tot Filips, die liever op hertenjacht ging.

8.2.7. Argonauten

Er bestaan meerdere hypothesen, waarom Filips de voorkeur gaf aan een *Gulden Vlies*. Was Croesus zijn voorbeeld? Dat was de laatste koning, die van 560 tot 546 v.C., over het rijk van de Lydiërs regeerde, een gebied, dat thans in het westen van Turkije ligt. Bekend is Croesus vanwege zijn onmetelijke rijkdom. De uitdrukking: 'Zo rijk als Croesus!' zinde Filips de Goede wel.

Enkele riviertjes in het koninkrijk Lydië voerden kleine goudkorreltjes mee. Door schaapsvachten in de bedding te leggen, werd het stofgoud opgevangen. Ook werd (en wordt) in die omgeving veel *elektron* gedolven; een natuurlijke legering uit goud en zilver. Dit was het eerste land waar met gouden munten betaald kon worden. Die munten werden niet alleen door de overheid geslagen, maar ook rijke mensen mochten munten slaan en in omloop brengen.

Er is nog een andere versie. Wij weten, dat Filips de bedoeling had een *Kruistocht* naar het *Gouden Oosten* te maken, om in de voetsporen van Jason te mogen treden. Dat was immers, volgens een Griekse mythe, de man, die met het schip de *Argo*, in gezelschap van selecte Griekse soldaten, de zogenaamde *Argonauten*, een reis naar het oosten maakte en zijn vaart beloond zag met een goudschat.

Voor Filips de Goede, waren zijn *Vlies-ridders*, de ‘Argonauten’ van de 15^e eeuw. Zij waakten niet alleen over religie en land, over huis en over haard, maar moesten ook de rijkdom van hun grote baas vergroten. Nee, tot een Kruistocht is het nooit gekomen, Filips was wel ‘goed’ maar niet gek. Eigenlijk hadden *Griekse Jason* en *Goede Filips* veel overeenkomsten. Jason kwam niet op een eerlijke manier aan die goudschat... We willen ons hier niet verdiepen in de Griekse mythologie, maar voor de duidelijkheid: schaapsram *Chrysomallus* met zijn gouden vacht werd door god Hermes uitgezonden om de twee kinderen van de Griekse koning te redden.

We lezen veel over vliegende bokkenrijders, maar in dit geval was het een vliegende ram, die één kind veilig naar huis bracht, maar het andere helaas in de Zwarte Zee liet vallen. Uit dankbaarheid werd de ram in een tempel geofferd en de gouden vacht werd aan een zekere *Aëtus* cadeau gedaan, die het kostbare stuk liet bewaken door een *Lind* of *Hemeldraak*.

Of die draak al een jaartje ouder was? In ieder geval wisten Jason en zijn Argonauten het vlies te ontvreemden.

8.2.8. Drie Gulden Vliezen

Door de eeuwen heen was er een toenemende behoefte aan onderscheidingen, ook lagere rangen en gewone mensen stelden het op prijs voor hun verdiensten beloond te worden. Keizer Karel van Oostenrijk, een echte Habsburger, stelde op 8 januari 1808 de *Leopoldsorde* in. Natuurlijk noemde Karel zich grootmeester. Zelfs frontsoldaten konden hiervoor in aanmerking komen, als zij ‘oog in oog’ met de vijand gestaan hadden.

Napoleon, ‘de grootste veldheer aller tijden’, wilde ook zijn vechtersbazen belonen en stelde de *Orde van de Drie Gulden Vliezen* in. De naamskeuze is onduidelijk evenals de betekenis van drie vliezen. Die onderscheiding kwam nooit tot bloei, omdat de dragers van *Légion d’Honneur*, tot dan toe de hoogste onderscheiding, fel protesteerden en zeker niet op de tweede plaats wilden komen.

Oostenrijk protesteerde toen een oudere broer van Napoleon, Josef Bonaparte, zich als koning van Spanje, grootmeester van het *Gulden Vlies* noemde en de vrijheid nam, om de hoge Habsburgse orde aan zijn bekende broers Lodewijk Napoleon (1778-1846) die van 1806 tot 1810 koning van Holland was en Napoleon I (1769-1821), keizer van Frankrijk te verlenen.

Korte tijd later, in 1813, bij het herstel van de monarchie van de Spaanse Bourbons, werd in Spanje de *Orde van het Gulden Vlies*, een civiele ridderorde, die ook aan niet-katholieken verleend kon worden ingevoerd. Daardoor werden onze koning Willem II en prins Hendrik van Mecklenburg-Schwerin (prins-gemaal van koningin Wilhelmina) ridders van de Spaanse tak van het *Gulden Vlies*. Ook onze eerste vorst, koning Willem I der Nederlanden, speelde in 1815 met de gedachte om het *Gulden Vlies* in zijn rijk, dat voor een deel de landen van Bourgondische hertogen omvatte, als een Nederlandse tak van de orde, in te stellen. Zo ver is het nooit gekomen, want hiermee zou hij ongetwijfeld de hoge adel van het Huis Habsburg beledigd hebben.

Onze Willem I wilde ook een onderscheiding met een ‘gulden vlies’ creëren, maar, omdat zijn zoon, de latere Willem II, door de Spaanse tak reeds geridderd werd, ging de Nederlandse versie niet door. Wel stelde Willem I de hoge onderscheiding van het ridderkruis van de *Militaire Willemsorde* in, waarin ook de *vuurslag* prominent aanwezig is. Het is een onderscheiding voor zeer belangrijke verdiensten. Verder kenen wij de orde van de Nederlandse Leeuw (1815), de orde van Oranje-Nassau (1892) en de door Koningin Wilhelmina ingestelde huisorde van Oranje (1905). In België kennen wij als belangrijkste onderscheidingen: Leopoldsorde (1832), Décoration Croix Civique (1867), orde van de Afrikaanse Ster (1888), Kroonorde (1897) en Orde van Leopold II (1900). België overwoog reeds in 1831 om een Belgische tak van de Orde van het Gulden Vlies in te stellen, maar zover is het nooit gekomen. In de Rooms-katholieke kerk zijn ook pauselijke onderscheidingen

bekend, waarvan de Gregoriusorde (1831) en de Silvesterorde (1841) het meest bekend zijn.

8.2.9. D'r Molly maake...

Tussendoor een intermezzo over een bekend persoon die de *Décoration Croix Civique* van de Belgische koning ontving. Wij weten dat de plaats Altenberg, vanaf 1815 tot 1920 een condominium was met de naam *Neutraal Moresnet*. Voor alle duidelijkheid, thans wordt die plaats Kelmis of La Calamine genoemd. Omdat er loodglans en zinkblende in de bodem aanwezig is, konden Nederland en Pruisen, tijdens het *Weense Congres*, niet tot een duidelijke overeenkomst komen. Het substantief *condominium* zegt het al; het was geen soevereine staat. De naam *Vierlandenpunt*, die te pas en te onpas gebruikt werd/wordt, is dus niet terecht. Het belangrijkste bedrijf in Neutraal Moresnet was ongetwijfeld de ertsmijn *Société Anonyme des mines et Fonderies de Zink de la Vieille Montagne*. De belangrijkste man daar, was dokter Molly (1839-1919). Hij was bedrijfsarts, huisarts en tandarts in één. Bovendien was hij loco-burgemeester van Neutraal Moresnet en werd door iedereen *der ungekröhte König* genoemd. Begin 1886 kwam dokter Molly op het idee om in Neutraal Moresnet eigen postzegels op de markt te brengen. Niet één soort, maar meteen in acht verschillende waarden. De postzegels werden reeds na 18 dagen *'Ausser Cours gesetzt'*. Nog steeds zijn de postzegels van Molly gewilde objecten voor verzamelaars. Waarschijnlijk verdiende hij er goed geld mee, want een tijdje later liet hij twee zilveren munten slaan. De beeldenaar bestond uit een adelaar en een leeuw, neen, niet met kroon maar met 'vrijheidshoed'. Natuurlijk werden ook de munten door de machthebbers verboden. Zelfs als Neutraal Moresnet geen eigen regering mocht hebben, dan toch zeker een eigen taal. De ultieme opzet van dokter Molly was, om van Neutraal Moresnet een *Esperantostaat* te maken en in 1908 werd de plaats 'hoofdstad' van de *Esperantisten*. Om op de *Décoration Croix Civique* terug te

komen; die hoge onderscheiding ontving Molly van de Belgische Koning voor verleende diensten... Sindsdien zegt men in Kelmis *Wils'te mit mich d'r Molly maake!* als iemand met een excentriek voorstel op de proppen komt.

8.2.10. Ketting zoek...

De Oostenrijkse Orde bleef steeds het exclusieve bezit van het hoofd van het Huis Habsburg. Karel I, de laatste keizer van dat Huis, nam in 1918 de kostbare gouden ordeteken mee in ballingschap en gaf ze in bewaring aan zijn Zwitserse advocaat. Maar die verduisterde de onderscheiding en daarmee het kostbare goud.

In Spanje regeerde een rechtse regering, zodat in 1930 de protesten tegen de monarchie steeds feller werden. Een jaar later werd koning Alphonse XIII gedwongen gemeenteraadsverkiezingen toe te staan, waarbij de republikeinen met grote meerderheid wonnen. Een mensenmassa ging de straat op en eiste het aftreden van de koning. Op 14 april 1931 begon de *Tweede Spaanse Republiek*. Alphonse had nu nog meer tijd om als bon-vivant over de aardbol te zwerfen. Na de afzetting van koning Alphonse, was het *Gulden Vlies* vele jaren een huisorde van het Spaanse hof. Toen generaal Francisco Franco in 1947 in Spanje formeel het koninkrijk herstelde, toen Juan Carlos in 1969 de koningstitel ontving en (pas) in 1975 tot koning gekroond werd, kon ook daar, inmiddels voor de derde keer, de Orde toegekend worden. Voortaan werd de *Orde van het Gulden Vlies* aan vooraanstaande Spaanse edelen en bevriende staatshoofden verleend. Keizer Akihito van Japan liet de zware gouden draagketting in zijn hotelkamer in Madrid liggen. Deze bleef zoek. Beatrix, onze koningin, mocht uit handen van Juan Carlos de hoge onderscheiding in ontvangst nemen. Hare Majesteit vergat niet de ketting mee naar huis te nemen...

8.3. Levensruimte

8.3.1. Bourgondische inquisitie

1430 is bekend door het *Gulden Vlies*, maar in dat jaar werd het riddergoed Valkenberg,

thans beter bekend als ‘Valkenburg aan de Geul’ opgenomen in het Bourgondisch rijk van Filips de Goede. In een tijd van machts-honger, levensruimte en schaalvergroting, was Valkenburg de mindere van groot-machten zoals Brabant, Gelre, Gulik en Luik. De meeste gebieden in onze omge-ving, behoorden als *Landen van Overmaze* bij Brabant en kwamen in **1430** onder Bourgondië.

We kunnen het ons nauwelijks voorstellen, dat ook in **1430**, in Compiègne, een ander deel van Bourgondisch rijk, de in soldaten-kleren gestoken *Jeanne d’Arc* (1412-1431), door de Bourgondiërs gevangen genomen werd, die haar in **1431** voor kerkelijke rechtbank te Rouen sleepten, om de *inquisitie* van dienst te zijn. Daarbij werd zij tot levenslange gevangenschap veroordeeld. Maar daarmee waren de bondgenoten niet tevreden, zodat Filips de Goede haar verkocht aan de Engelsen. Het dragen van mannenkleding was voor de Engelsen aanleiding haar ter dood te veroordelen. Op 30 mei 1431 zou zij op de Oude Markt te Rouen verbrand worden, maar toen haar kleding verbrand was werd het vuur gedoofd om het vrouwelijk lichaam aan het talrijke publiek te tonen. Toen iedereen zich van de feminale kenmerken overtuigd had, werd het vuur weer aangestoken. Haar as werd in de Seine gestrooid.

8.3.2. Vrede van Atrecht

We konden reeds eerder lezen, dat Filips’ nicht, Jacoba van Beieren, in **1432** tegen zijn wil, in het huwelijk trad met Frank van Borselen. Frank kwam in een kerker en Jacoba moest definitief afstand doen van alle grafelijke gebieden en titels. Op 12 april **1433** werden de graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen onderdeel van het Bourgondische rijk van Filips. Volgens het boekje gebeurde dat pas in **1436**, toen Jacoba stierf.

De onteigening van Jacoba’s gebieden was een belangrijke zet in de geplande Bourgondische politiek die uiteindelijk, onder Karel V, haar bekroning zou vinden in de vereniging van *Les Pays-Bas*, die hier

vertaald werden met *Platte landen*, *Lage Landen* en *Nederlanden*. In tegenstelling tot de *Duitse landen*, waar meestal *Hoogduits* gesproken werd, correspondeerden de *Lage landen* in *Nederduitse (Dietse)* taal en praatten *Plat*, de volkstaal van de *Platte Landen*. Dat rijksgrens en taalgrens niet identiek zijn, merken we ook nu nog in de plaatsen tussen Kerkrade en Vaals. Het gebied wordt tot het *Platte Land* (Nederland) gerekend, terwijl er een *Hoogduits* dialect gesproken wordt.

Terug naar Filips, want in **1433** kwam hij opnieuw een stap verder, door ook Friesland, voor zover gelegen in het graafschap Holland, in te palmen. Erfde hij al eerder het graafschap Limburg en het hertogdom Brabant van zijn neef Filips van Sint-Pol of ontvreemde hij het bij zijn nichtje Jacoba? Hoe dan ook, Bourgondië werd steeds groter. We weten ook dat Henegouwen-Holland-Zee-land in **1433** onder zijn gezag kwamen.

1433 was in meer dan één opzicht een belangrijk jaar, want op 10 november **1433** werd zijn zoon Karel de Stoute (1433-1477) geboren. In dat jaar gaf Filips er de voorkeur aan vrede te sluiten met Karel VII van Frankrijk en in **1435** kon de *Vrede van Atrecht* geratificeerd worden. Hij werd er niet armer van, want hij kreeg gezag over Picardië, de graafschappen Boulogne en Ponthieu, ook over belangrijke steden, zodat zijn rijk in het zuiden tot aan de Somme reikte. De *Vrede van Atrecht* betekende ook, dat er een einde kwam aan de samenwerking tussen Bourgondië en Engeland, erger nog, een oorlog met Engeland was het gevolg. Filips opende in **1436** een aanval op het Engelse bruggenhoofd Calais, maar die operatie mislukte. In **1439** sloot hij met de Engelse koning een bestand, waardoor het handelsverkeer tussen Engeland en de Nederlanden weer op gang kwam. Dit was tegen de zin van de Franse koning Karel VII, maar deze keer kon een oorlog vermeden worden. Het zinde Karel VII helemaal niet, dat Bourgondië steeds groter werd. Ook Aken, stad van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie, als eigenaar van de zink-blende- en loodglansmijnen in Altenberg (thans Kelmis of La Calamine), was diep

ongelukkig toen Bourgondië, in **1439** op verzoek van Brabant, dat ertsrijke gebied in beslag nam.

8.3.3. Conditior Belgii

In **1441** benoemde Elisabeth van Görlitz, hertogin van Luxemburg, Filips de Goede tot haar opvolger. Maar het duurde nog tot **1443** voordat hij er de baas werd en men zegt, dat dit met enig wapengekletter gepaard ging. Volgens andere bronnen werd Filips pas in 1451 hertog van Luxemburg. Hoe dan ook, voortaan waren Luxemburg en Limburg onder één kroon.

Voor Filips was het van belang, dat hij nu ook controle kon uitoefenen op het rijksbisdom Luik, dat pas in 1506 een prinsbisdom zou worden. Tevens kreeg hij in Holland de controle over het aartsbisdom Utrecht en in Vlaanderen over het bisdom Kamerijk.

(RIPH5 Tweehonderd jaar voordat revolutionaire *Bokkenrijders* op het idee kwamen om 'Vrij België' uit te roepen, werd Filips de Goede, door de bekende humanist, filoloog en historiograaf Jodocus Lips (1547-1606) uit Leuven, die zich zelf *Justus Lipsius* noemde, de 'Conditior Belgii' genoemd.)

In **1444** trad Karel de Stoute (1433-1477) in het huwelijk met Catharina van Valois (1428-1446). Zij was de eerste vrouw van Karel, geen wonder, de bruidegom was net elf jaar. Catharina was reeds zestien jaar en had al een kind uit een eerder huwelijk.

8.3.4. Luxemburg

Wij konden reeds eerder lezen, dat het *Huis Luxemburg* in de middeleeuwen zijn bezittingen uitbreidde en zijn macht vergrootte. Het begon met Siegfried graaf van de Ardennen, die in 963 bezit nam van een verlaten burcht op een vooruitstekende rots, aan de heerweg tussen Trier en Reims, met de naam *Lucilinburhuc*, die later ook *Letzeburg* en Luxemburg genoemd werd/wordt. Hij maakte van de burcht een stevig fort en even later vestigden zich aan de voet van de berg mensen, die handel dreven met reizigers. Dit is feitelijk het prille begin van de

huidige stad Luxemburg en de inwoners spreken nog steeds over *Der Bock* als zij de vooruitstekende rots bedoelen.

Tussen 963 en **1443** was het onafhankelijke gebied een graafschap en daarna een hertogdom. Enkele koningen van Luxemburg waren keizer van het *Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie* en schreven historie, zoals keizer Hendrik VII, keizer Karel IV, die de stad Praag tot grote bloei bracht. In 1354 werd Luxemburg door Karel IV keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie tot hertogdom verheven. Denken we ook aan Jan de Blinde, Wenceslas II en Sigismund. Soms deelden zij vanuit Praag of Luxemburg ook bij ons de lakens uit en het is beslist niet toevallig, dat Luxemburg en Limburg dezelfde *Rode Leeuw* (met dubbelstaart) in hun wapen voeren. De luidruchtige AWACS-vliegtuigen van de 'airbase' Tevren, staan officieel geregistreerd in Luxemburg en zijn voorzien van een wapen met rode leeuw en dubbele staart...

8.3.5. Bij duisternis...

Vanaf **1451** kon Filips ongebreideld invloed uitoefenen op de bisdommen in zijn rijk. Zelfs op het bisdom Luik, dat pas in 1506 een prinsbisdom zou worden en tot dan een rijksbisdom was, met als laatste rijksbisschop Jan IX van Horn (tot 1506) en als eerste prinsbisschop Everhard van der Marck (vanaf 1506).

In Vlaanderen kreeg hij de controle over het bisdom Kamerijk en in Holland over het aartsbisdom Utrecht. In de bisdommen Luik, Kamerijk en Utrecht benoemde Filips familieleden tot bisschop. Zodoende werd David, een bastaardzoon van Filips de Goede, in 1456 tot bisschop van Utrecht benoemd en een neef van Filips werd bisschop van Luik. In de RK Kerk was *nepotisme* niet uitzonderlijk, ook de pausen benoemden hun broers tot kardinaal en bisschop.

Ondertussen verplaatsen we ons even naar Rome, waar in **1452** paus Nicolaas V regeerde. Het was een vredespaus die met veel moeite probeerde een einde te maken aan de 'Honderdjarige Oorlog' tussen Engeland en Frankrijk.

Een jaar later, op 17 juni **1453**, kwam door de Franse overwinning van Castillon een einde aan die lange oorlog. Een dramatische gebeurtenis was de ondergang van het Byzantijnse Rijk door de val van Constantinopel op 29 mei 1453. In hetzelfde jaar wilde een republikein het kerkelijk gezag in Rome omver gooien.

Voor Filips was dat allemaal ver van huis. Wel respecteerde hij de historisch gegroeide bestuurstradities in Vlaanderen en Holland, maar stelde toch in ieder gewest een rekenkamer in. Het gebeurde wel eens dat een gewest geen medewerking verleende, zoals b.v. Gent in de jaren 1451-1453. Het geduld en de 'goedheid' van Filips raakten toen op... In 1455 riep hij de *Grote Raad* in het leven, die in zijn rijk de jurisdictie regelde. Een heel bijzondere paragraaf, die wij niet onvermeld mogen laten, luidt: Misdaden gepleegd bij duisternis, worden dubbel zo hard gestraft! (...) Vanaf 1464 hechtte hij grote waarde aan de *Staten-Generaal*, waardoor de *Raad van Vlaanderen*, die in Gent gevestigd was, vrijwel geen inspraak meer had. Gent was te oproerig en Filips toonde in **1453** zijn ware aard door de stad bevoorrechte privilegiën af te nemen.

8.3.6. Boekdruk en geldpers

In **1455** werd in Nederland de boekdruk-kunst uitgevonden door Laurenz Janszoon Coster te Haarlem en tegelijkertijd in Duitsland door Johannes Gutenberg uit Mainz. In onze geschiedenisboeken worden de namen van Coster en Gutenberg naast elkaar vermeld, maar in Duitsland weet geen mens wie Coster is... - Inderdaad, de naam Gutenberg is aan de *Gutenbergbijbel* verbonden. Hij bouwde een wijnpers om tot drukpers. We zouden ook kunnen schrijven: Twee honden vechten om een been. Het is immers een feit, dat de boekdrukkunst elders op onze aardkloot al veel eerder bekend was. Het is geen reden om het grote standbeeld van Coster op de Grote Markt te Haarlem te slopen. De eerste drukkers in de Nederlanden werkten in Delft en Gouda. Pas later werden op grote schaal in Vlaanderen boeken gedrukt. De rol van Holland nam af en Antwerpen werd het

boekencentrum van de *Lage Landen*.

In **1455** werd in Mechelen voor het eerst de *stuiver* geslagen. De naam is afgeleid van *stuivende vonken*. Op het muntstuk stond immers een *briquette* of *vuurslag*, het voorwerp, dat wij kennen van de *Orde van het Gulden Vlies*. De naam *stuiver* is echter ouder dan de onderscheiding, want reeds in 1404 was er sprake van *stuffersbroet*. Dus een brood ter waarde van een stuiver. Eeuwenlang was de *stuiver* de basis van ons muntstelsel, want feitelijk was een dubbeltje een *dubbele stuiver*... Met geld omgaan was toen niet gemakkelijk, want 2,5 stuiver was een *duit*. In Brabantse en Vlaamse gebieden werd de stuiver ook *sou* genoemd en bij ons sprak men over *knäpje*. Aanvankelijk was ie uit zilver, werd later uit nikkel en weer later uit brons gemaakt. Met de naam *Stüver* en later *Stüber*, werd in Duitsland onze stuiver nagebootst, maar had daar de waarde van vier Pfennige.

Filips vond in **1455**, dat zijn belangrijk persoon binnen een groot hertogdom voldoende aanleiding was om er een koning binnen een koninkrijk van te maken. Maar daar dacht Frederik III (1415-1493), keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie heel anders over. Die keizer trad in 1452 in het huwelijk met Eleonore van Portugal. Haar bruidsschat hielp de keizer aanmerkelijk bij het verlichten van zijn financiële problemen. Filips was getrouwd met Isabella van Portugal en het is bekend dat het zwagerschap niet boterde.

8.3.7. Nepotisme

Filips had zo'n 27 bastaardkinderen, waarbij de zonen vooraanstaande posities in het wereldlijk en kerkelijk leven vervulden. In **1456** benoemde Filips zijn bastaardbroer Jan tot bisschop van Kamerijk, zijn neef Lodewijk van Bourbon tot rijksbisschop van Luik en zijn bastaardzoon David tot bisschop van Utrecht. Een feit is, dat David de Bourgondiër, in Het Sticht veel tegenstanders had. Voor hen was hij een bedreiging voor de Stichtse cultuur en zelfstandigheid. In 1459 vertrok David hals over kop naar Wijk bij Duurstede om daar een kasteel

te vorderen, want zijn halfbroer Anton van Bourgondië maakte ook aanspraak op kasteel Duurstede. David liet het kasteel restaureren, bouwde er een *'Bourgondische toren'* en woonde daar tot aan zijn dood in 1496.

8.3.8. Macht en opstand

Het ging niet goed met Filips, in 1462 had hij een beroerte en zijn verstandelijk vermogen ging hard achteruit. Hadden de Fransgezinde heren Van Croy dat in de gaten? Hoe dan ook, ze kregen iets meer greep op Bourgondië, zodat Filips de steden aan de Somme, die hij verworven had bij het *Verdrag van Troyes*, spontaan aan de heren Van Croy verkocht, die op hun beurt in 1463 het gebied aan de Franse koning Lodewijk IX verkochten. Generatieconflicten komen in (bijna) alle families voor. Het verbaast dus niet dat zoon Karel (de Stoute) het niet eens was met het 'handjeklap' van zijn vader. Er waren de laatste jaren van zijn regering, veel meningsverschillen tussen pa en zoon, vooral als het om Frankrijk ging. Karel de Stoute wilde onafhankelijk blijven van Frankrijk.

Op 9 januari 1464 vond te Brugge de eerste vergadering plaats van de Staten Generaal. Omdat paus Paulus II de RK heersers opriep een kruistocht naar het *Heilige Land* te organiseren, stond dit onderwerp natuurlijk op de agenda. Aan tafel zaten toen vertegenwoordigers van Artois, Boulogne, Douai (Dowaai), Henegouwen, Holland, Mechelen, Namen, Orchies, (Oorschie), Rijssel, Vlaanderen en Zeeland. Veel plaatsen kennen wij niet eens, ze liggen thans in Frans-Vlaanderen, waar oude mensen nog een paar brokken Nederlands praten.

De *Staten* was een instituut, waarin de *Eerste- en Tweede Stand*, vergezeld van stedelijke deputaties zaten. Men besliste ook over de hoogte van de financiële bijdragen van de gewesten aan de centrale regering. Filips de Goede was trots, dat hij zoveel gewesten onder zijn gezag kon verenigen, zonder op noemenswaardige tegenstand van zijn onderdanen te stuiten. Heerste hij met de knoet, of was hij een diplomaat?

Hierover verschillen de diverse 'Vaderlandse' geschiedenisboeken van mening.

Op 27 april 1465 verzoende Filips de Goede zich met zijn zoon Karel de Stoute en trad af als regeringsleider, waarna Karel belast werd met het bestuur van Bourgondië in het algemeen en, zoals we hieronder kunnen lezen, met militaire zaken in het bijzonder. Op 5 oktober van dat jaar trok Karel ten strijde tegen een leger van de Franse koning Lodewijk XI. Bekend is de *Slag bij Monthléry*, waarna Bourgondië tijdens de wapenstilstand, de steden aan de Somme terug ontving.

In 1465 kwamen Luikenaren alweer in opstand tegen hun rijksbisschop Lodewijk van Bourbon, (neef van Filips de Goede). Waarom zij toen naar Valkenburg togen om daar het kasteel te veroveren is niet bekend. Maar omdat de vestingwerken in uitstekende staat verkeerden kon de aanval afgeslagen worden. In het begin van de 12^e eeuw werd op de Heunsberg door de heer van Valkenburg een donjon gebouwd. De woontoren werd herhaaldelijk door vijandige troepen aangevallen en ook tijdens de *Limburgse Successieoorlog (1283-1288)* probeerde hertog Jan I van Brabant de hoogteburcht te belegeren.

Op 25 augustus 1466 weigerde de Luikse partij *Les Vrais Liégeois*, zich bij de *Vrede van Sint Truiden* neer te leggen. Karel de Stoute was woedend en maakte de stad Dinant met de grond gelijk

8.3.9. Grand-duc du Ponant

Filips de Goede had de beschikking over de zeer bekwame raadsleden Chevrot, Fillastre en Rolin, maar toch gaf hij er de voorkeur aan zijn eigen wil door te zetten. Zijn titel *Le Grand-duc du Ponant* (groothertog van het westen), heeft hij volgens sommigen wel verdiend. Hij stierf op 15 juni 1467 in Brugge en werd opgevolgd door zijn enige rechtmatige zoon Karel de Stoute (1433-1477). Tot aan zijn dood in 1477 is hij hertog van Bourgondië, heer en gebieders van Artesië, Brabant Franche-Comté, Henegouwen, Holland, Limburg, Luxemburg, Vlaanderen en Zeeland.

Onder Karel de Stoute, zo zullen wij de volgende keer lezen, vonden er een groot aantal oorlogen plaats, want zijn doel was om de Bourgondische gebieden, die geen aaneengesloten gebied vormden, te verbinden.

Bij Karel de Stoute ontstond het 'stoute' plan om het rijk van Lotharius I te herstellen.

Zoals wij weten was Lotharius I (795-855) de oudste zoon van Lodewijk de Vrome (778-840) en dus een kleinzoon van Karel de Grote. Zonder uitzondering allemaal keizers van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie. Van Lotharius I is bekend, dat hij voorstander was van het *Eerste Geboorterecht*, waarbij de bezittingen dus niet onder de kinderen verdeeld werden. Dit stond toen in felle tegenspraak met de Frankische traditie, die ook nu nog veronderstelt, dat de eigendommen van de ouders onder alle kinderen, soms de zonen, verdeeld worden. Dit leidde tot een bloedige strijd tussen hem en zijn broer Lodewijk de Duitser, waardoor het Karolingische rijk steeds meer uit elkaar brokkelde. Lotharius I erfde van zijn vader Lodewijk, bij het *Verdrag van Verdun* in 843 het zogenaamde *Middenrijk*, dat toen bestond uit gebieden, die wij thans: Bourgondië, Elzas-Lotharingen, het noorden van Italië tot Rome toe, Nederland, het Rhônegebied in Frankrijk en Zwitserland noemen.

8.4. Bisdommen

8.4.1. Wurm als episcopale grens

In die tijd, van 1458 tot 1464, werd de RK Kerk vanuit Rome bestuurd door paus Pius II (1405-1464). Van hem weten wij dat hij godvrezend en plichtsgetrouw was. Misschien ook een beetje lichtzinnig, want hij was vader van veel onwettige kinderen. Hij was een bewonderaar van de in 1444 geschreven novelle *Euryalus et Lucretia*, helemaal in de frivole stijl van *Boccaccio*. We mogen dit niet veroordelen, maar plaatsen in de tijd. Het nepotisme vierde hoogtij, zodat onwettige zonen later 'automatisch' kardinaal werden. Maar ook toen reikte de pauselijke macht tot in onze streken.

In 1463, dus drie jaar voordat Filips stierf, was paus Pius II nogal verbaasd, dat bisschop David van Utrecht, zoals we weten, een bastaardzoon van Filips, niet door gelovigen geaccepteerd werd. Het verbaasde Zijne Heiligheid ook, dat Louis de Bourbon, rijksbisschop van Luik, een neef van Filips, voortdurend met de Luikenaren in de clinch lag. Bargoense Louis, de nepote neef van Filips zocht zelfs ruzie met Akenaren, waarvan bekend is, dat ze doorgaans een gemoedelijke aard hebben. Het kwam er op neer, dat de paus zijn legaat Peter Ferrice op 21 januari 1463 naar Aken stuurde met de opdracht te bemiddelen tussen de Akenaren en de Luikse rijksbisschop Lodewijk van Bourbon. Maar net zo min als in Luik, kon Ferrice, ook na een jaar harde intermediaire arbeid, in Aken geen verzoening tot stand brengen.

In hoofdstuk 7.6.8. konden we reeds het een en ander over het bisdom Aken lezen. Maar in die tijd was de Wurm/Worm de grens tussen de bisdommen Luik en Keulen. Het stadhuis staat echter westelijk van die, thans onderaardse rivier, zodat het stadsbestuur in mindere mate en het religieuze gebeuren in meerdere mate, van Luik afhankelijk waren. Aken was in die tijd geen zelfstandig bisdom, dat gebeurde pas na 1795, in de tijd toen de 'goddeloze' Fransen onze streken bezet hielden.

8.4.2. Wijdingen en Verdragen

Voor de duidelijkheid en volledigheid nog een paar feiten in chronologische volgorde: Reeds op 30 januari 1402 verleende paus Bonifatius IX toestemming tot het lezen van H. Missen in de erkerkapel van het stadhuis in Aken, voorafgaande aan de raadsvergaderingen. Rijksbisschoppen van Luik verleenden reeds eerder toestemming daartoe in 1354 en 1376. Waarschijnlijk werd op 13 november 1193 voor het eerst een bisschop gewijd. Op die dag vertoefde Heinrich VI, keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie in Aken en kon bewerkstelligen, dat Simon van Limburg, ook Simon van Luxemburg genoemd, tot bisschop van Luik gewijd werd.

Hier proeven wij de band tussen rijkskeizer, rijksbisschop en rijksstad Aken.

In 1470 gaf Lodewijk van Bourbon, rijksbisschop van Luik (en neef van Filips de Goede) toestemming aan de orde van de Franciscanen om zich in Aken te vestigen. Op 12 april 1490 vond er in Aken een bijzonder *Vredesverdrag* plaats. Deze keer tussen de laatste Luikse rijksbisschop Jan van Horn, die van 1482 tot 1506 regeerde en Everhard van der Marck, heer van Arenbergh, die van 1505 tot 1538 als eerste prinsbisschop over het prinsbisdom Luik regeerde. Merken we ook, dat einde en begin elkaar overlappen? Als we dan ook nog weten, dat de heren van Van der Marck, de *Everzwijnen der Ardennen* genoemd werden, dan hoeft het geen betoog, dat de laatste rijksbisschop en de eerste prinsbisschop elkaar niet mochten!

Het is bekend dat de familie Van der Marck aan de kant van Lodewijk XI van Frankrijk stond en in feite een tegenstander was van de Bourgondiërs. Maar de rijksbisschop van Luik, Lodewijk van Bourbon, was een neef van Filips de Goede, hertog van Bourgondië. We voelen de bui al hangen... De brave bevolking van Maastricht, zoals gebruikelijk aan de kant van de Luikse bisschop, werd door Willem van der Marck (1446-1485) en een Luiks leger aangevallen. Daarbij kwamen meer dan 500 soldaten om het leven. Om aan de vechtlust van Willem van der Marck een einde te maken, werd *Woeste Willem* op 17 juni 1485, door de abt van Sint Truiden, arglistig naar die plaats gelokt om aan een feestbanket aan te zitten. Daar had Willem wel oren naar, maar goed en wel aan tafel, namen Maastrichtenaren hem gevangen en sleepten hem naar Maastricht.

De daaropvolgende nacht werd hij door de schepenbank van Maastricht ter dood veroordeeld, wegens medeplichtigheid aan de moord op rijksbisschop Lodewijk van Bourbon. Het was niet gemakkelijk om een biechtvader te vinden, totdat iemand op het idee kwam de pastoor van Sint Matthijs te vragen. Hij was uit Visé en de Franse taal machtig.

Op 18 juni 1485 werd Willem met goedkeu-

ring van rijksbisschop Jan van Horn, op het Vrythof te Maastricht onthoofd. A propos, bisschop Jan van Horn verzekerde zich een ereplaats vanuit het pand *De Winckel* en volgde met voldoening de terechtstelling. Willem van der Marck werd begraven in de Dominikanerkerk en daar werd bij een restauratie zijn stoffelijk overschot teruggevonden. Het was gewikkeld in een rode mantel. Was het de rode mantel van de beul? Het afgehakte hoofd lag bij zijn voeten, in die tijd de gebruikelijk manier om een terechtgestelde te begraven.

Voor Hollywood was dat in het begin van de jaren vijftig aanleiding er een technicolorfilm van te maken, met Quinten Durward in de hoofdrol.

De vroegere inwoners van Maastricht beleefden het driedimensionaal en realistisch. Het was een spektakel van de bovenste plank, als iemand terechtgesteld werd, vooral als er 'blauw' bloed aan de hakbijl kleefde... Reeds eerder genoot het gepeupel met volle teugen, toen in 1408 burgemeester Jacques Badut van Luik op het schavot van Maastricht eerst onthoofd en nadien gevierendeeld werd. De burgemeester had als hoofd van het Luikse volk een belangrijk aandeel gehad in de opstand tegen hun rijksbisschop Jan van Beieren, die toen naar Maastricht moest vluchten, waar hij om de een of andere reden, met open armen ontvangen werd.

In die tijd werd Maastricht twee keer door Luikse soldaten, onder leiding van burgemeester Badut aangevallen, maar kon niet belegerd worden. Omdat Jan van Beieren, een oom van Filips de Goede was, kon hij weer spoedig op zijn bisschopszetel in Luik plaatsnemen. We konden reeds eerder lezen, dat bisschop Jan ook wel *Jean sans Pitié* of *Jan zonder Genade* genoemd werd. Die Geuzennaam had hij te danken aan het feit, dat hij in Luik op verschrikkelijke wijze wraak nam. Diverse kronieken vermelden, dat er aan iedere boom tussen Luik en Maastricht een Luikenaar opgehangen werd. Het stenen schavot, naast de peroen op het Vrythof van Maastricht werd in 1632 afgebroken.

8.4.3. Nog meer rare bisschoppen

In 1601 werd in Aken een gymnasium geopend, dat geleid werd door Jezuïeten en in 1608 werd de daaraan verbonden huiskapel, toegewijd aan de heilige Michael, door bisschop Andreas Stregnart van Luik geconsacreerd. In het prinsbisdom Luik regeerde in die tijd prinsbisschop Ernst von Beieren (1554-1612). Hij was aanvankelijk bisschop van Freising en Munster en aartsbisschopkeurvorst van Keulen. In 1581 werd hij bevorderd tot prins-bisschop van Luik en vorst van de abdij Stavelot. Voor het wijden van kerken had hij de beschikking over zogenaamde wijbisschoppen, want prinsbisschop Ernst von Beieren werd nooit tot priester gewijd.

In 1616 kregen ook zusters Clarissen toestemming om zich in Aken te vestigen en in 1652 werd de slotkapel door een bisschop van Luik ingewijd. Gebeurde dat door prinsbisschop Maximiliaan von Beieren (1621-1688)? Had hij wel de priesterwijdingen ontvangen? Ook hij was aanvankelijk aartsbisschopkeurvorst van Keulen. Werd later prinsbisschop van Luik en abt van Stavelot. In tegenstelling tot zijn militante voorgangers, was Maximiliaan mensschuw en sloot zich meestal op in het Sankt-Pantaleonklooster in Keulen.

Ook Jan (zonder genade) van Beieren was een rare bisschop. Hij weigerde pertinent priester- en bisschopswijding, hij bestuurde het prinsbisdom Luik als een dictator. Hij terroriseerde zijn kanunniken o.a. door in volle gevechtsuitrusting op vergaderingen te verschijnen en zijn verordeningen kracht bij te zetten, door met zijn zwaard op de tafel te slaan. Het is geen wonder, dat de temperamentvolle Luikse bevolking in opstand kwam, maar waarom de Maastrichtenaren door de eeuwen heen een toonbeeld waren van godsvruchtigheid, vroomheid en onderdanigheid, moet nader onderzocht worden. Waarschijnlijk was het hun onmetelijke angst om door een minder bisschopsgetrouw gedrag, een kopje kleiner gemaakt te worden. Maar misschien speelde ook de economische rivaliteit tussen Luik en Maastricht een grote rol. Hoe dan ook, de

inwoners van Maastricht worden door Walen nog steeds *Les Nigauds (de watjes)* genoemd.

In 1774 was er een meningsverschil tussen prinsbisschop Franz-Karl graaf von Velbruck en het stadsbestuur van Aken. Op 14 januari van dat jaar, toen de Orde van de Jezuïeten opgeheven werd, besloot Aken de gelden en bezittingen te besteden voor het onderhoud van priesters. Obligaties en schuldbekentenissen zouden binnen veertien dagen bij de Stad bekend moeten zijn. Maar daarmee was prinsbisschop Franz-Karl van Luik het niet eens.

(RIPH5 Een goede tip! Bezoek een keer Huis Hex (ook kasteeltje van Heks) met zijn prachtige tuinen te Heers in de buurt van Tongeren, dat in opdracht van deze prinsbisschop gebouwd werd. Toen hij in 1772 bisschop werd, liet hij zijn kasteel verder verfraaien met een landschapspark. In de rozentuin staan veel verschillende variëteiten, ook uit de tijd toen de bisschop hier vertoefde. De tuinen zijn voor het publiek geopend tijdens het tweede weekend van juni en september. Na hem was het huis in bezit van de familie De Marchant et d'Ansembourg en thans eigendom van de familie d'Ursel, die kasteel en omgeving voorbeeldig onderhoudt.)

8.4.4. Bisdom Aken

Het is vreemd, dat het in 1559 opgerichte bisdom Roermond in 1801 opgeheven werd. Had Napoleon gemerkt, dat Roermond in het protestantse Holland geen toekomst zou hebben ?

Het grootste deel van het bisdom werd weer bij het bisdom Luik gevoegd, een ander deel bij het nieuw opgerichte bisdom Aken. Op 2 augustus 1802 liet Napoleon zich voor de rest van zijn leven tot *Consul van het Franse rijk* benoemen. Reeds op 16 mei van dat jaar besliste hij, dat Aken een zelfstandig bisdom zou worden. Hoe je het ook draait of keert, het bisdom Aken was in 1802 een product van de machtspolitiek van Napoleon.

Aanvankelijk waren de bisdomgrenzen niet duidelijk, omdat er naast Aken, binnen het departement Rur/Roer, ook grondgebieden

van het bisdom Mainz, plaatsen aan de Moezel en de Rijn genoemd werden. Natuurlijk werd veel episcopaal gebied van Luik naar Aken verplaatst. Zelfs een klein gedeelte van de bisdommen Roermond en Utrecht. In 1808 werd een groot gebied rond Wesel aan het bisdom Aken toegevoegd.

Op een nationale feestdag benoemde prefect Alexander baron Méchin uit Parijs, op 23 september 1802, in naam van Napoleon Aken tot bisdom. De eerste bisschop was Marc Antione Berdolet, die na zijn dood in 1809 het bisschopsambt overdroeg aan Jean Denis Francoix le Camus. Waren paus Pius VII en het Vaticaan het eens met deze benoeming? Waarschijnlijk niet, want ook Rome wilde een vinger in de pap hebben. In 1814 kwam er een einde aan de Franse bezetting en reeds op 17 januari 1814 moest bisschop Le Camus de stad verlaten. De status van bisdom werd tot 1821 gewaarborgd door de vicarissen-generaal Fonck en Klinkenberg. Nu liet de paus duidelijk merken, dat hij het voor zeggen had en schreef op 16 juli 1821 de bul *De Salute animarum*. Met andere woorden, het bisdom Aken werd opgeheven en bij het aartsbisdom Keulen gevoegd. Uiteraard waren priesters en gelovigen niet blij met de situatie. Toen van 9 tot 24 juli 1902 in Aken de Heiligdomsvaart plaats vond, werd op 23 juli, in de Hongaarse kapel van de dom (die in die tijd geen dom was!), een pontificale H.Mis gecelebreerd door aartsbisschop Samasa uit Erlan (Hongarije).

In die tijd was de bisschopszetel van Keulen vacant en probeerde Aken op 23 juli 1902 nogmaals de gunst te komen van een bisdomzetel in haar stad. Aken was zelfs bereid het bisschospaleis ter beschikking te stellen. Maar het zou nog tot 14 juni 1929 duren aler een concordaat in die zin overwogen werd. Op 20 augustus 1930, naar aanleiding van de pauselijk bul *Pastorale Officii Nostri* d.d. 13 augustus 1930, werd het bisdom Aken, met de officiële naam *Dioecesis Aquisgranensis* heropgericht, waarbij kardinaal Schulte van Keulen tot *apostolisch administrateur* benoemd werd. Op 25 maart 1931 vond in Aken de feestelijke

intronisatie plaats van de uit de Eifel afkomstige Joseph Heinrich Vogt, waarmee Aken opnieuw een bisdom werd. Hij bleef tot 1937 aan, doch in 1938 werd de macht van de Nazi-dictatuur duidelijk merkbaar. Pius XI benoemde Hermann Joseph Sträter tot bisschop van Aken, maar zeer tegen de zin van de Nationaal-Socialisten. We merken ook de tanende invloed van Rome, want op 15 mei 1938 werd Sträter tot (slechts) *Apostolisch Administrateur* benoemd. Een functie, die de 'bisschop' tot 16 maart 1943 bekleedde. Op 10 oktober 1943, werd de in het Duitse Ubach (aan de Worm) geboren Johannes Joseph van der Velden, in de dom van Aken tot bisschop gewijd. In 1954 werd Johannes Pohlschneider bisschop van Aken, in 1975 Klaus Hemmerle en in 1994 Heinrich Mussinghof.

Tegenwoordig heeft het bisdom een oppervlakte van 3.937 km², met 2.054.620 inwoners, waarvan 1.183.870 RK gelovigen. Het bisdom grenst in het noorden aan de bisdommen Münster en Essen, in het oosten aan het aartsbisdom Keulen, in het zuiden aan het bisdom Trier aan de politieke grens met België aan het bisdom Luik en aan de westgrens aan het Nederlandse bisdom Roermond. Het stramien van het bisdom Aken is ook nu nog zeer ingewikkeld. Wel de stad Düren, maar niet de plaatsen Nideggen en Wollersheim. Wel de stad Viersen, maar zonder Kempen. De stad Korschenbroich, maar zonder Glehn. Verder de steden en plaatsen: Aken, Blankenheim, Dahlem, Heinsberg, Hellenenthal, Jüchen, Kall, Krefeld, Mönchengladbach, Nettersheim en Schleiden.

Verder gedeeltelijk de steden en plaatsen: Euskirchen, Meerbusch, Metternich en Neuss.

Alles bij elkaar 64 decanaten en 540 parochies. .

8.4.5. Bisdom Roermond

Ook wij in Simpelveld en Bocholtz, behoorden vele eeuwen tot het bisdom Luik, maar daar gingen legendarische tijden aan vooraf. Over het episcopaat Tongeren is weinig met zekerheid bekend.

Vanaf het jaar 380 behoorden wij tot het

bisdom Maastricht, maar ook daar is de geschiedschrijving in de eerste eeuwen dubieus. Pas vanaf 706, wij behoorden toen tot het bisdom Luik, zijn er nauwkeurige data bekend, want in 972 kreeg Luik de eerste rijksbisschop en van 1506 tot 1794 een aantal prinsbisschoppen.

Reeds in 1559 werd Roermond een bisdom onder bisschop Willem van der Lindt, die zich heel deftig Wilhelmus Lindanus noemde.

Roermond was sinds 943 in bezit van de graven van Gelder en werd de hoofdstad van het overkwartier van Gelre. In de 14e en 15e eeuw kwam Roermond pas in de volle bloei doordat het handel dreef met Vlaanderen en het Rijnland. Tijdens de tachtigjarige oorlog werd Roermond herhaaldelijk door Willem van Oranje ingenomen, o.a. ook op 23 juli 1572.

Willem van Oranje had een leger ter beschikking bestaande uit meer dan 17.000 ruiters en 7.000 voetknechten, dat reeds op 8 juli 1572 bij Duisburg de Rijn overstak. Na vijf zware bestormingen kreeg Willem de stad in handen. Meteen werd begonnen met het leegroven van kerken, kloosters en huizen. Bekend is, dat er in de legers van Willem van Oranje geen krijgstuicht heerste. Volgens kronieken uit die tijd waren zijn huursoldaten duivels in mensengedaanten. In die turbulente tijd moest de bisschop natuurlijk op de vlucht slaan. Een geluk, anders had hij zeker het lot van de *Martelaren van Roermond* moeten delen. Er werden toen 24 personen vermoord, waaronder

twaalf Kartuizermonniken. Tijdens de gewelddadige onderdrukking en bezetting door protestanten kon dat bisdom zich niet handhaven en werd tenslotte op 26 november 1801 opgeheven. Tussen 1801 en 1824 werd vanuit Grave een noordelijk gebiedsdeel van Limburg episcopaal bestuurd door de voormalige bisschop van Roermond, die zich toen apostolisch-vicaris noemde. In 1821 bij de opheffing van het bisdom Aken, werden ook Limburgse gebieden aan het bisdom Luik toegevoegd. Pas in 1853 werd het bisdom Roermond heropgericht met als eerste bisschop Joannis Paredis.

Natuurlijk zullen wij op een relevant tijdstip, de heemkundige historie van onze parochies onder de loep nemen.

Prefatie

Het ligt voor hand, dat wij na Filips de Goede (1396-1467), ook aandacht besteden aan zijn tirannieke, maar wettige, zoon Karel de Stoute (1433-1477). Hij werd hertog van Bourgondië, maar droomde net als zijn vader, om koning te worden. Maar de soevereiniteit van 'De Stoute' werd gewogen en te licht bevonden. In Waalse landstreken wordt hij officieel *Charles le Téméraire* (Karel de Dappere) genoemd, maar door de bevolking werd hij *Charles le Terrible* (Karel de Vreselijke) genoemd. Hij probeerde aan de Hollandse burgeroorlog, die ook bekend staat als *Hoekse- en Kabeljauwse* twisten, een einde te maken.

VADER EN ZOON KEVERS (7)

In wat voor tijd leefden zij?

door Huub Franssen

Vader Bartholomeus en zoon Johan Willem Kevers leefden in de 17^e eeuw, in de “gouden eeuw” zouden wij kunnen zeggen vanuit onze schoolkennis en vanuit het land waarin we wonen. Zij leefden niet in de gouden eeuw, want zij woonden in een ander land. Dat land had ook een gouden eeuw gekend, van ongeveer 1450 tot 1550, iets waar zij geen weet van hebben gehad.

De eerstgenoemde gouden eeuw was in de Republiek, eigenlijk alleen in Holland en Zeeland: bloei van de schilderkunst, van wetenschap (Hugo de Groot, Christiaan Huygens, Baruch Spinoza), van handel en zeevaart (de V.O.C.; Amsterdam nam de rol van grootste wereldhaven over van Antwerpen).

De eerste “gouden eeuw”

Tussen 1450 en 1550 beleefden de Nederlanden een bloeitijd op allerlei terreinen: muziek, schilderkunst, bouwkunst, wetenschap, handel en nijverheid (met name textielindustrie). De Moderne Devotie beïnvloedde Europa (Thomas van Kempen, *De navolging van Christus*), het christelijk humanisme ook (de Rotterdammer Desiderius Erasmus). Het land telde ruim drie miljoen inwoners, dat is 39 per vierkante kilometer, dat is het dichtste bevolkingscijfer in heel Europa. De 3 miljoen waren verdeeld over 300 steden en 6500 dorpen.

Het zwaartepunt van het land lag in Vlaanderen en Brabant, die ieder 30 % van de algemene lasten opbrachten, tegenover Holland 15% en Wallonië 20%. In Brabant woonde 34% van de bevolking in grotere en kleinere steden, een Europees record. Antwerpen was de grootste wereldhaven.

De Keversen leefden tijdens de 80-jarige oorlog. De aanleiding daarvan ligt in de 16^e eeuw. We beginnen dus maar voorzichtig na het jaar 1500.

Mogelijk kan bijgaand kaartje dienen ter oriëntatie. Wit zijn de door Karel V geërfde gewesten, gearceerd of grijs de door Karel V zelf verworven of veroverde, de niet-patrimoniale gewesten.

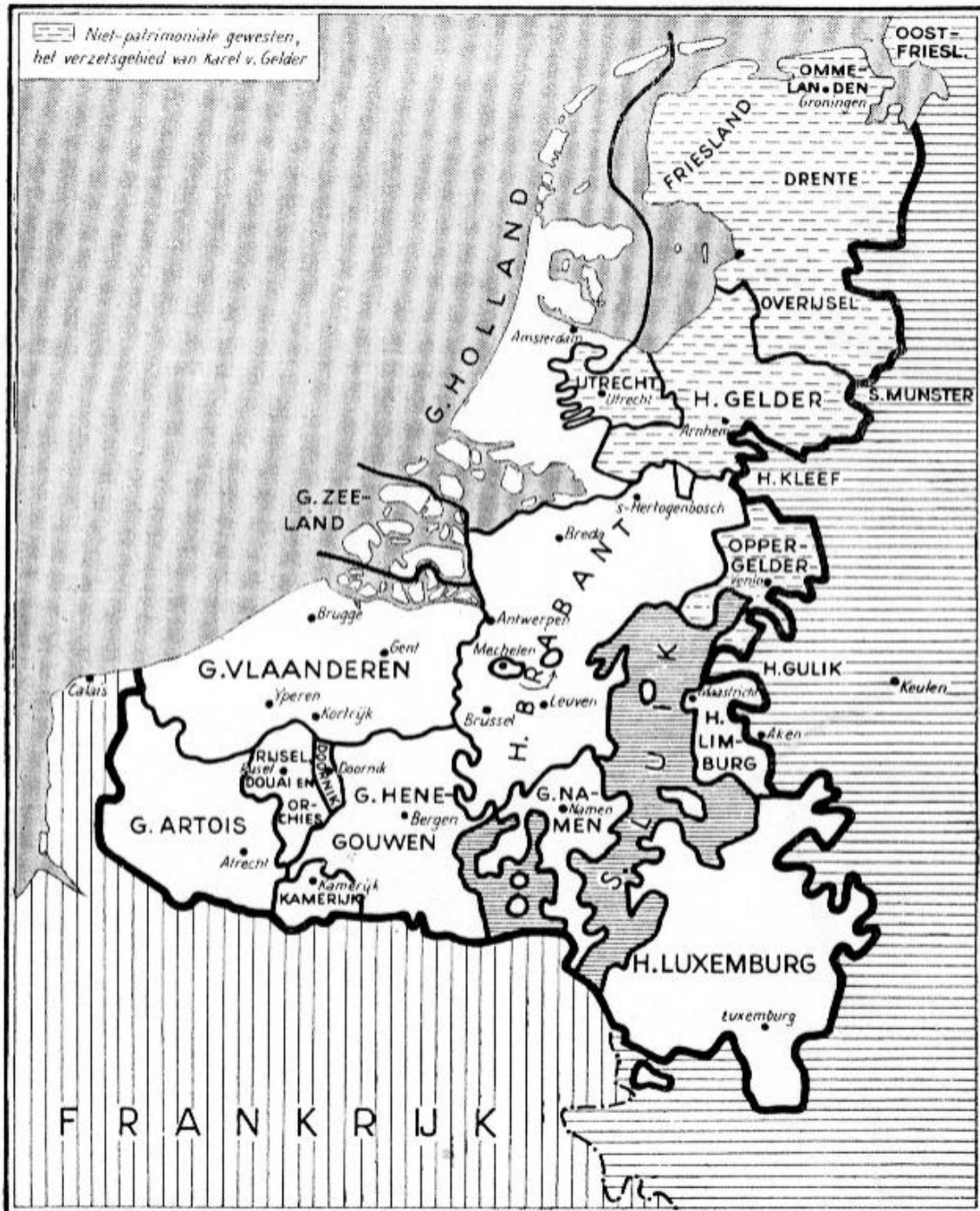
Het onderschrift, de zeventien provinciën, behoeft enige toelichting: het zijn geen

provincies maar gewesten, namelijk onafhankelijke, geprivilegieerde gebieden met eigen gewoonten, en het zijn er meer dan 17. Sommigen zeggen dat 17 hier staat voor veel, anderen wijzen erop dat bij Karels afscheid in 1555 zeventien gewesten vertegenwoordigd waren.

Tussen 1659 en 1678 annexeerde Frankrijk Artois (stad Arras of Atrecht); Lille of Rijsel, Douai en Orchies; Cambrai of Kamerijk; een zuidelijk stukje van Vlaanderen (Duinkerken); en zuidelijke stukjes van Henegouwen en Namen.

De staatkundige situatie in het land

Karel V, die regeerde van 1515 tot 1555, streefde naar centralisatie van de regering in zijn staat. De afzonderlijke gewesten protesteerden daartegen. Ook de zware lasten van de voortdurende oorlogen tegen Frankrijk stuitten op veel verzet. Toen hij tegen het opkomende protestantisme een centrale inquisitie invoerde in 1522 en de paus daar twee jaar later een pauselijke inquisitie van maakte, kwam er nieuw verzet van de gewestelijke en stedelijke overheden. Ze waren er zeer afkerig van, iemand om zijn geloof te verbranden. Wij kunnen ons niet voorstellen dat op het Vrijthof in Maastricht een hutje gemaakt werd van hout en stro waar een aantal “kettens” levend in verbrand werd. In februari en maart 1535 gebeurde dat met vijftien wederdopers. (Ubachs 151).

De Nederlanden onder Karel V: "de zeventien provinciën".

Karel V was een geliefde heerser, het volk zag hem als een landgenoot (hij was in Gent geboren), net als zijn vader Filips de Schone, die geboren was in Brugge.

En heel anders dan zijn zoon Filips II, die in Valladolid was geboren en opgevoed en die bij zijn inhuldiging in 1555 geen Nederlands bleek te kunnen spreken en zelfs nauwelijks Frans, en zich omringd had met Spaanse edelen. Geen wonder dat men van Karel V veel accepteerde, hij luisterde tenminste, en dat de ontevredenheid over de maatregelen van Filips alleen maar groeide.

Filips voerde belastingmaatregelen in die hoogst noodzakelijk waren en die zijn vader ontworpen had, maar niet doorgevoerd wegens de vele protesten vooral uit de handels- en ondernemerswereld. Daar kwam enorm spektakel op. Zijn maatregelen tegen de protestanten hadden hetzelfde effect. Na de beeldenstorm (1566) stuurde Filips Alva met een legermacht om de landvoogdes te vervangen, waarna een schrikbewind ontstond; daarop vluchtten veel protestanten naar het buitenland, later naar Holland en Zeeland.. Willem van Oranje ondernam in 1568 een tocht van de Rijn via de landen van Overmaas naar Brabant om het verzet aan te wakkeren, maar tevergeefs. Hij moest ijlings naar Frankrijk uitwijken. Zijn verblijf in Wittem heeft later voor de bevolking van Limburg nog zeer vervelende gevolgen gehad. Het kon echter niet uitblijven, er volgde een opstand van katholieke en protestantse ontevredenen (de Watergeuzen en Bosgeuzen, de verovering van Den Briel), die uiteindelijk uitmondde in de afscheiding van de gewesten Holland en Zeeland, weldra aangevuld met andere gewesten. Daarop volgde de tocht van Alva met zijn leger, om de opstandelingen te straffen en te onderwerpen; die mislukte doordat de omgeving van de steden onder water werd gezet; het bleek dat in Holland voor de Spanjaarden niets viel te bereiken.

De opstand lukte op een klein maar niet te veroveren gebied, Holland en Zeeland scheidten zich af, zij kregen een calvinistisch bewind dat de katholieken onderdrukte.

De overige gewesten zochten toenadering tot de noorderlingen. Alleen de Waalse gewesten verzoenden zich met Spanje. Maar de Staten-Generaal, die de leiding in het centrale gedeelte in handen namen, besloten in 1576 (de pacificatie van Gent) dat alle Spaanse troepen het land uit moesten na de muiten van het Spaanse leger in heel het land maar vooral in Brabant. De godsdienstkwesitie zou later besproken worden, maar Holland en Zeeland bleven ongemoeid. Spanje moest in de legerkwesitie toegeven. De landvoogd Don Juan kon zich zonder leger niet handhaven en trok zich terug naar Namen. Zijn opvolger Parma, een uitstekend militair en diplomaat, verscheen met een leger en ging op weg om de gewesten een voor een te veroveren. Zijn militaire activiteit begon in 1578. Geleidelijk veroverde hij Brabant, Limburg en Vlaanderen; Maastricht werd in 1579 veroverd, net als 's-Hertogenbosch. Antwerpen viel in 1585. Daar kwamen nog de Achterhoek, Twente, Drente en Groningen bij. Toen stokte de zaak. In Holland kon hij militair niets uitrichten, net zomin als Alva; bovendien werd hij naar Frankrijk gestuurd, hij mocht zijn werk in de Nederlanden niet afmaken. Wel bereikte hij met zijn veroveringen, dat de katholieke contra-reformatie met haar werk kon beginnen in de veroverde gebieden.

Nu het hele land behalve het noorden Spaans was, werd de oorlog van de Republiek der Verenigde Gewesten niet meer een oorlog tegen Spanje maar ook een oorlog tussen de noordelijke en de zuidelijke gewesten. Het twaalfjarig bestand, 1609-1621, gesloten tegen de zin van Holland en Zeeland, tussen de partijen die behoorlijk oorlogsmoe waren, gaf het zuiden de gelegenheid op adem te komen en aan het herstel, ook van de katholieke kerk, te beginnen. Het is de tijd van de regering van Albertus en Isabella. Als de oorlog hervat wordt, verovert Frederik Hendrik Maastricht en 's-Hertogenbosch, daarmee een sterk bastion aan de zuidelijke grens vestigend. De Landen van Overmaas worden grotendeels door de Republiek bezet. Bij de vrede van Münster wordt over die landen niet beslist maar wordt een beslissing

doorgeschoven naar een Spaans-Republikeinse commissie. De Republiek heeft gezegevierd bij die vrede, wordt internationaal erkend en verdwijnt uit het Duitse keizerrijk, iets wat de facto al gebeurd was met alle Nederlanden bij de oprichting van de Bourgondische Kreits in 1512 en 1548.

Wordt het Land van Rode Guliks?

Hier volgt een kleine, maar langdurige en weinig bekende episode uit de geschiedenis van het land.

De hertogen van Brabant hadden continu geldgebrek. Om aan geld te komen, verpandden zij in de middeleeuwen vaak een bezitting aan iemand die hun daarvoor geld verschaftte. De condities konden heel verschillend zijn. De hertog behield de heerschappij over het gebied in naam, maar stond ze in werkelijkheid af aan de pandhouder. De inkomsten van de domeinen kwamen de hertog in de meeste gevallen ook toe. Andere belastingen dan de bedden (een plechtig verzoek om geld) waren weer voor de pandhouder.

Als iets verpand werd aan iemand die in hertogelijke dienst was of anderszins met hem verbonden was, kon dat meestal geen gevaar, en dat was b.v. het geval bij een verpanding aan een edelman uit Overmaas, zoals Jan van Gronsveld, die vaak panden bezat in de 14^e eeuw.

Als het ging om machtiger heren die je niet in je macht had, werd het gevaarlijk en kon je je bezit kwijtraken. Je moest ook uitkijken of de pandhouder geen connecties had met zo'n heer, en dat was bij deze verpanding het geval.

Op die manier verloor Brabant het gezag over Monschau aan Gulik (Jülich) en in het geval van de verpanding waar het hier over gaat, verloor Brabant Wassenberg, Gangelt, Millen en Waldfeucht aan Heinsberg en Gulik, dat het pand van Heinsberg doorgeschoven kreeg.

De verpanding begon in 1418. Hertog Jan IV verbrak de belofte die hij bij zijn inhuldiging had gedaan, geen van zijn landen te vervreemden of in pand te geven. Het pand kreeg Frambach van Birgel, erfmaarschalk

van Gulik. Een vriend van Frambach en compagnon in de boosheid, Werner van Paland kreeg Rode toegespeeld en gaf het door aan Jan van Heinsberg, verwant aan het Guliks hertogshuis. We zitten in een kring van aan Gulik verknochte edellieden.

Wie de kaart (in het vorige nummer van De Bongard) bestudeert, ziet dat het land van Rode, vooral het gebied van Kerkrade, 's-Hertogenrade en Merkstein, strategisch zeer gunstig ligt ten opzichte van Gulik als eventuele uitvalsbasis. Omgekeerd, van Gulik uit gezien, is dat gebied voor Gulik nog veel beter gelegen, het Land van Rode strekt zich uit tot voorbij Gulpen en nadert de Maas.

Blijft Rode Brabants, dan ligt Gulik ook met een uitloper bij Bardenberg aan de Worm (burcht Wilhelmstein) en nog verder met het land Heiden (Horbach, Richterich) dreigend aan de grens met Brabant. Als Gulik geen kwaad wil, is er weinig of niets aan de hand. De hertog van Gulik krijgt Rode in de jaren 1473-1484 waarschijnlijk via een huwelijk met Heinsberg in bezit of in pand.

Nu was Gulik intussen niet meer alleen Gulik. Door huwelijken en vererving was in het noorden van Rijnland een bundel van verschillende landen ontstaan onder een heer, die, als ze gecentraliseerd zouden worden, een gevaar konden worden voor de landen in hun omgeving, bij voorbeeld voor de Bourgondische landen ten westen van hen.

Willem V hertog van Gulik was heerser over Berg (Düsseldorf), Ravensberg, Kleef en Mark. Zijn vader, hertog Johan III, 1521-1539, was een vredelievend man, trots dat hij geen oorlogen had gevoerd, geen bloed had vergoten, geen mensen in ellende en armoede had gestort. Ook Willem V, 1539-1592, was een opmerkelijk man voor een heerser. Hij was trots op zijn vader, hij en zijn hof stonden onder grote invloed van de opvattingen van Erasmus. Dat had gevolgen voor zijn bestuur en zijn godsdienstpolitiek, en dat laatste zette kwaad bloed bij de heersers van verschillende buurlanden, o.a. Karel V, de heer der Nederlanden.

Willem V werd in 1538 door Gelder aangezocht om in Gelder op te volgen als hertog

na de dood van de Gelderse hertog Karel van Egmond. En nu was Gelder het land waar Karel V al jaren op aasde, het land om zijn Nederlanden mee af te ronden. Dat werd dus oorlog.

Willem van Gulik zocht steun bij de Franse koning, aartsvijand van Karel V, en bij de protestantse heersers van de Unie van Schmalkalden, ook al doodsvijanden van Karel V.

De oorlog om Gelder duurde van 1542 tot 1543. Gulik werd verslagen, moest in Venlo het vredesverdrag sluiten, mocht al zijn bezittingen behouden maar moest Gelder afstaan.

Karel V sprak niet over Rode. Maar het hof in Brussel, landvoogdes Maria van Hongarije voorop, was wel attent. Daar waren in de loop van de jaren onregelmatigheden verzameld van Gulik tegen onderdanen van Rode, zoals dwang tot betaling van belasting. Brabant zag in Rode en Overmaas een goed gebied om operaties uit te voeren in de kwestie Gelder. Ook Rode zelf kwam in het geweer.

De staten van het land vergaderden en stuurden in februari 1544 afgevaardigden naar Brussel voor overleg met de landvoogdes, namelijk abt Dammerscheid van Kloosterade, Giillis van Eynatten heer van Neubourg in Gulpen, en namens de derde stad Willem van Hoeven alias Caersveld.

Karel V zal 20.000 goudgulden geven om het pand Rode af te lossen, en het Land van Rode zal die som binnen tien jaar terugbetalen. Zo koopt Rode zijn eigen vrijheid! Het kost de bank Simpelveld 265 goudgulden tien jaar lang. (Schwartzenberg, Peteghem, LvO).

Waarom wilde Rode terug naar Brabant? Om de glorierijke naam en macht van Karel V Zo is wel eens geschreven. Vaderlandsliefde? Of is het de opinie van abt Dammerscheidt? Is het uit afkeer van de ketterij van de hertog van Gulik?

Let wel: de spelers in dit "spel" zijn alleen hooggeplaatste geestelijken, edellieden en notabelen uit de dorpen en stadjes; niet het gewone volk.

ACTIVITEITEN IN DE TWEEDE HELFT VAN 2007

Dinsdag	11	sept.	20.00 uur:	Imstenrade en Ottegroeven in relatie met de heren van Imstenrade. Lezing door dhr.Jaak Nijssen.
Dinsdag	9	okt.	20.00 uur:	NAJAARS ALGEMENE LEDENVERGADERING Programma na de pauze nog niet bekend.
Dinsdag	13	nov.	29.00 uur:	Heraldiek en Wapens. Lezing door dhr. René Vroomen.
Zondag	9	dec.		Kertsmarkt te Simpelveld.

ACTIVITEITEN IN DE TWEEDE HELFT VAN 2007

- Dinsdag 11 sept. 20.00 uur: **Imstenrade en Ottegroeven in relatie met de heren van Imstenrade.**
Lezing door dhr.Jaak Nijssen.
- Dinsdag 9 okt. 20.00 uur: **NAJAARS ALGEMENE LEDENVERGADERING**
Programma na de pauze nog niet bekend.
- Dinsdag 13 nov. 29.00 uur: **Heraldiek en Wapens.**
Lezing door dhr. René Vroomen.
- Zondag 9 dec. **Kertsmarkt te Simpelveld.**

EEN WEGKRUIS AAN DE MARKT

door P.Janssen.

In de eerste decennia van de vorige eeuw stroomde de Eijserbeek nog dwars door de kom van Simpelveld. Ze werd door de Dorpstraat overbrugd. Na de Dorpstraat vertakte ze zich en een tak voedde de vijver (nu Dr. Poelsplein) en stroomde dan parallel aan de Stampstraat naar de Oude Molen. De andere tak volgde ongeveer het huidige traject en beide takken verenigden zich weer achter de Oude Molen.

Bij hevige regenval kon het dan voorkomen dat de beek overstroomde omdat de brug bij de Dorpstraat de wateraanvoer niet kon verwerken. De hele straat veranderde dan in een modderpoel.

met de hoogte van het kruis dan kunnen we schatten dat deze hoogte ongeveer vier meter geweest is.

Later verdween het kruis bij een nieuwe reconstructie van de toegang tot de markt.

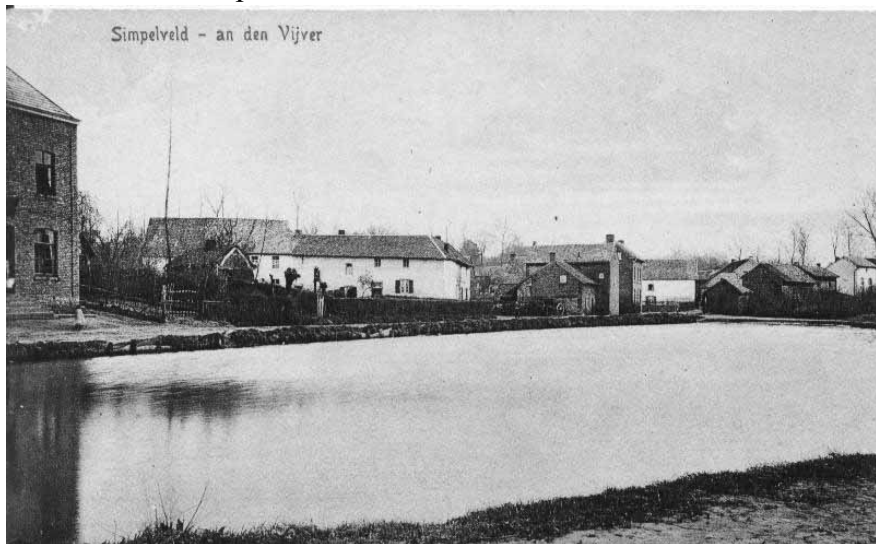

Foto 1. De vroegere "weijer" thans Dr. Poelsplein.

Op foto's uit de jaren twintig van de vorige eeuw is bij de brug van de beek een groot smeedijzeren wegkruis zichtbaar. (foto 2, en 3)

In de jaren vijftig werd de markt beter toegankelijk gemaakt en de beek over een grotere lengte overkluisd. Maar ook toen kwam er bij noodweer nog een overstrooming voor.

Bij de uitvoering van de werkzaamheden werd het kruis verplaatst naar de gevel van café "t Poortje" op de hoek. (foto 4)

In 1961 werd "t Poortje" afgebroken en een nieuw café erachter gebouwd. Het kruis stond er toen nog steeds. (foto 5 en 6)
Vergelijken we de lengte van de arbeiders

Vanaf de oprichting van de sectie Wegkruisen van onze heemkundevereniging is er met de idee gespeeld het wegkruis - dat waarschijnlijk het enige is dat er ooit verdwenen is - weer op zijn plaats terug te krijgen.

Een goede gelegenheid hiervoor leek ons de viering van het twintigjarig bestaan

van onze vereniging in 2007.

Er werd een ontwerpschets gemaakt en vergunning aangevraagd bij de gemeente om het kruis (weliswaar van kleinere afmeting) terug te plaatsen op de plek die ons voor ogen stond. (foto 7)

We kregen de vergunning en het kruis wordt door ons sectielid Frans van Can vervaardigd aan de hand van de schets.

Het zal waarschijnlijk eind juli - begin augustus geplaatst worden en medio augustus feestelijk ingezegend worden.

Bij die gelegenheid zal het kruis door de heemkundevereniging aan de gemeenschap geschonken worden ter herdenking van ons twintigjarig bestaan.

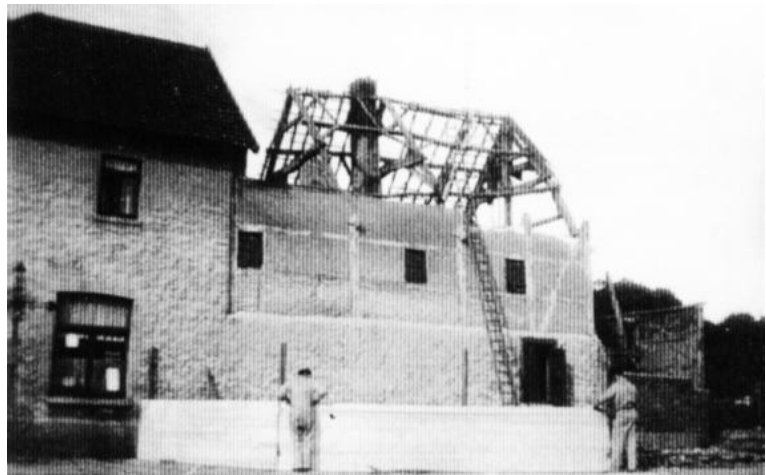
Foto 2. Een ansichtkaart uit de jaren twintig. Rechts het wegkruis.

Foto 3. Hier blijkt de enorme afmeting van het kruis.

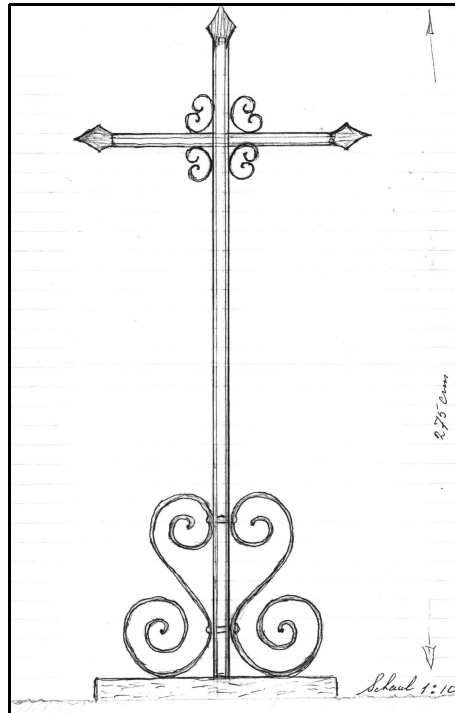
Foto 4. Het wegkruis staat bij de lantaarnpaal tegen de geval van "t Poortje".

Foto 5. Tijdens de afbraak van het café.

Foto 6. Het nieuwe "Poortje" is bijna klaar.

*Het ontwerp voor het nieuwe kruis.
(Schets H. Eussen)*

*Foto 7. De beoogde standplaats voor het kruis.
Midden tussen de twee boompjes tegen de heg, ongeveer ter hoogte van de reclamezuil.*